

ستاره پرفروغ ری

نگاهی به زندگی آیه الله محمد محمدی ری شهری رحمته الله

ویژه نامه چهلمین روز ارتحال

بِسْمِ اللَّهِ
الرَّحْمَنِ
الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ
الرَّحْمَنِ
الرَّحِيمِ

ستارهٔ پرفروغ ری

نگاهی به زندگی آیه الله محمد محمدی ری شهری رحمته الله علیه

ویژه نامهٔ چهلمین روز ارتحال

(۸ اردیبهشت ۱۴۰۱)

تهیه کننده

مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث

تدوین و اجرا

محمد مهدی خوش قلب

چاپ خانه

عمران

طراح گرافیک

محمد حسین همدانیان

نشانی

قسم/بلوار ۱۵ خرداد/ بعد از شهرک جهاد

نمابر

تلفن

۰۲۵۳۷۱۷۶۱۴۱

۰۲۵۳۷۱۷۶۱۳۰

فهرست مطالب

۶	در پرتو آفتاب.....
۱۶	سال شمار زندگی.....
۲۱	از نگاه دیگران.....
۹۲	بخشی از وصیت‌نامه فرهنگی.....
۹۵	برخی از آثار قلمی.....
۱۰۱	پیام‌های تسلیت.....

در پرتو آفتاب

عبدالهادی مسعودی

به تصویر کشیدن رادمردی توانمند و گسترده دانش همچون آیه الله ری شهری در چند برگ، گنجاندن دریایی ژرف در کوزه‌ای تنگ را می‌ماند. او انسانی پرپرکت و پرثمر، عالمی متقی و باصفا و مجاهدی مخلص، سلیم النفس و خستگی‌ناپذیر بود. ارادت‌ورزی به ساحت ثقلین، دفاع از حریم ولایت و فقاقت، تعبّد و تقیّد به امور معنوی، برنامه‌ریزی برای همه قلمروهای زندگی حتی خواب و استراحت، نظم و پُرکاری و اغتنام فرصت، جست‌وجوگری و نوخواهی و تکاپو برای کشف دنیا‌های جدید، روحیه کار جمعی و احترام به سلیقه‌ها و دیدگاه‌های متفاوت؛ اهتمام به معیشت و سلامت و رفاه مردم و خیرخواهی و دلسوزی، وارستگی اخلاقی، صدق و استقامت و فروتنی، ابتکار و خلاقیت در مدیریت و کار سازمانی، و قاطعیت و صلابت و پشتکار در اجرای تصمیم‌ها، از ویژگی‌های برجسته این عالم مجاهد بود.

این بنده که بیش از سی سال از جوانی تا میان سالی، و در منزل و محل کار، و در سفر و حضر در خدمت ایشان بوده‌ام، گفتارها و رفتارهای ایشان را در صحنه‌های گوناگون زندگی کم‌نظیر، و هر یک را رهنمونی به سوی سعادت جاوید می‌بینم و این نه سخن این کمترین، که فرمایش مقام معظم رهبری، آیه الله خامنه‌ای - دامت برکاته - است که در سوگ ایشان نگاشت: «تنوّع عرصه‌های مجاهدت این عالم ربانی: علمی، اخلاقی، انقلابی، سیاسی، اداری - که همه با اخلاص و صفا همراه بود - از او شخصیتی کم‌نظیر پدید آورده بود.»

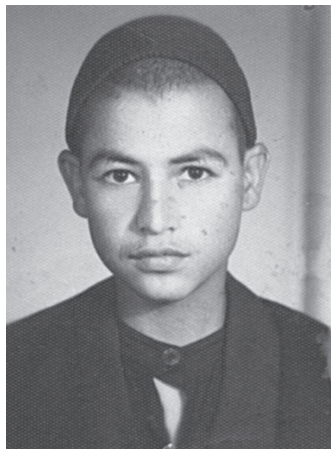

در ادامه، بخشی از این مجاهدتِ مستمر را مرور می‌کنیم:

علمی

آیة الله ری‌شهری از کودکی، تحت تربیت مادری فرزانه و آشنا با قرآن قرار گرفت؛ به دبستانی با مدیریت یک روحانی قدم نهاد؛ با راهنمایی پدر پاکش، به حوزه راه یافت؛ و تقدیر الهی او را به مدرسه‌ای کشاند که آیة الله شهید بهشتی مدیر آن بود. جدیت و تلاش علمی او از آغاز تحصیل، آشکار بود. تصمیم به حفظ قرآن و توفیق در آن، او را از هم‌ردیفان خویش، پیش انداخت. در اندک زمانی، در کنار تحصیل به تدریس و سپس تبلیغ و به تدریج، تألیف هم پرداخت. شوق به کتاب و مطالعه، موجب می‌شد که بخشی از کمک‌هزینه پدری را پس‌انداز کند و کتاب بخرد و عشق به خاندان پیامبر صلی الله علیه و آله او را به مطالعه سخنان ایشان علاقه‌مند کرد. بر پایه برگه‌ای برجای مانده از بیش از پنجاه سال پیش، روشن می‌شود که ایشان از ابتدای طلبگی، برنامه منظم روزانه داشته است و هر ساعت را مشخص کرده بود که به چه کاری بپردازد. از جمله اصلی‌ترین این کارها، زیارت حضرت معصومه علیها السلام و کار بر روی احادیث پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام بوده است. ایشان در کنار درس‌های فقه و اصول - که تا اجتهاد ادامه یافت - به مطالعه تفسیر قرآن و کتاب‌های حدیث و تاریخ و سیره و اخلاق و کلام هم می‌پرداخت.

آیه‌الله ری شهری توانست پس از حدود بیست سال مطالعه و کار علمی بر روی قرآن کریم و همهٔ جوامع اصلی حدیث شیعه و اهل سنت، یکی از مهم‌ترین و کاربردی‌ترین کتاب‌های حدیثی معاصر، یعنی میزان الحکمة را فراهم آورد و زمینه‌ساز تدوین دایرة المعارف بزرگی به نام دانش‌نامهٔ قرآن و حدیث شد. ایشان با تألیف قریب صد عنوان کتاب در بیش از دویست جلد در حوزه‌های: تفسیر قرآن، حدیث، عقاید اسلامی، فقه، اخلاق و تاریخ، در کنار صدها ساعت برنامهٔ صوتی یا چندرسانه‌ای در بیشتر این حوزه‌ها، در یک عمر کاری پنجاه ساله، الگویی از توفیق الهی را در پیش‌دید ما نهاد که مصداقی روشن از آیهٔ شریف «وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ»^۱ است. این حجم عظیم از کار قلمی که از بسیاری خطاها و کاستی‌ها نیز پیراسته است، از یک عالم پرکار که تنها کارش، نگارش باشد نیز شگفت می‌نماید تا چه رسد به کسی که به آموزش و تدریس و تبلیغ و مدیریت نیز اشتغال دارد.

افزون بر این همه، آیه‌الله ری شهری با تأسیس مؤسسهٔ دارالحدیث توانست دانش نوین حدیث را در ایران پایه‌گذاری کند. این نهاد علمی با پرورش صدها محقق و آموزش هزاران دانشجوی علاقه‌مند به معارف

و حیانی، عطر سخنان پیامبر و اهل بیت را در جامعه علمی کشور پراکند و محصولات علمی و عمومی این مؤسسه علمی-فرهنگی، غبار غربت را از حدیث شیعه زدود و آن را تا ژرفای جامعه امتداد بخشید. اکنون و به برکت پایمردی ایشان و همراهان کوشا و مخلصش، حدیث به صورت یک رشته علمی در دانشگاه و حوزه تدریس و تحقیق می شود و به عنوان یک عنصر فرهنگی، به عرصه و سبک زندگی وارد شده است.

۸۸ اخلاقی

بر پایه آیه شریف قرآن،^۱ انسان مؤمن، با هم‌کیشان خویش، مهربان و منعطف، و با دشمنان دین، سختگیر و استوار است. بی تردید و به گواهی بسیاری از مرتب‌بان، آیه الله ری شهری را می‌توان مصداق بارز این صفت قرآنی دانست. او در بسیاری از صحنه‌های دشوار زندگی و با همه خستگی‌هایش، با خانواده و خویشان، خندان، و با همکاران و زبردستان، مهربان، و با دوستان و همسایگان، یاریگری با تمام توان بود. دستمال‌های متعدد نمناک در کنار سجاده‌اش، گریه‌های نیمه شب او را گواهی می‌داد و سیمای نورانی‌اش، راز و نیاز او در سحرگاهان را برملا می‌نمود. با این همه، در روز و به گاه رویارویی با نابه‌کاران روزگار، شیری

دلاور را می ماند که جانانه می غرید و کار را می برید و پیش می دوید. دستی به سخاوت گشوده بود بی آن که دستی پیش دیگران دراز کند. چشمی باز و بیدار، ولی خوکرده به پوشش از تقصیرات دیگران داشت. گوش خویش از غیبت و تهمت و سخن چینی پیراسته، و زبان به دروغ و تملق و توهین نگشوده بود. در سال های جوانی نذر کرده بود که اگر به خشمی ناخواسته دچار شود، گوسفندی قربانی کند و از این رهگذر، این تندباد شیطانی نهفته در درون جان را به تسخیر خویش در آورده بود. در غیرت و ورزی نسبت به خانواده و حمایت از خویشان، مردانه و استوار می ایستاد و تا هر جا که لازم بود و مرز شرع و قانون اجازه می داد، پیش می رفت. خانه اش به روی مهمان، گشوده و چهره اش گشاده بود. پیوند با خویشان را وظیفه همیشه خویش می دانست، و جبران نیکی های آنان را بر عهده خویش می دید. در ادای امانت، کوشا و مصمم می نمود و همه این ها را در جامه ای از شرم و حیا پیچیده بود. او تندیس صبر، آسوه استقامت و الگوی شجاعت بود. آری او مکارم اخلاقی را در خود تحقق بخشیده و علم و حلم و اخلاق و عرفان را با هم درآمیخته بود.

۶۶ انقلابی

هم زمانی نهضت امام خمینی - قدس سره - و ورود آیه الله ری شهری به حوزه قم، زمینه آگاهی او از وضعیت اسفناک کشور و لزوم همراهی اش

با انقلاب اسلامی را فراهم آورد. شور جوانی، زندانی شدن و هجرت اجبارگونه به نجف اشرف، ایشان را با انقلاب، همراه‌تر ساخت و ارتباط علمی و خویشاوندی با آیه الله مشکینی - رحمه الله - از بزرگترین یاران امام خمینی، بر این آگاهی و همراهی افزود. پس از پیروزی و به اقتضای نیاز، حاکم شرع دادگاه انقلاب و سپس رئیس دادگاه ارتش شد. در این جایگاه با یکی از سخت‌ترین بحران‌های انقلاب، یعنی توطئه کودتای شکل گرفته در پادگان شهید نوژه که از حمایت برخی جریان‌های سیاسی و نیز مذهبی برخوردار بود، مقابله کرد و سران آن را به دست عدالت سپرد. آیه الله ری شهری، وزارت اطلاعات جمهوری اسلامی را بنیان نهاد و در رویارویی با منافقان و همدستان سیاست‌پیشه آنان، کوتاهی نکرد تا آن جا که رئیس جمهور مخلوع، بنی صدر، او را به خفه کردن با عمامه تهدید نمود. او در سال‌های حماسه و خون، چشم و گوش قابل اطمینان امام خمینی بود و با دستیاری صدها سرباز گمنام، بسیاری از توطئه‌ها را شناسایی و در نطفه خفه کرد. در واپسین سال‌های عمر امام خمینی نیز با کشف رخنه منافقان به بیت قائم‌مقام رهبری و شناسایی توطئه‌های مهدی هاشمی، مانع انحراف مسیر رهبری انقلاب شد. آیه الله ری شهری پس از رحلت امام خمینی، با حمایت همواره و پیوسته از جانشین شایسته ایشان، عشق خود را به انقلاب و نظام جمهوری اسلامی نشان داد.

سیاسی

سیاست به معنای سررشته‌داری امور کلان جامعه و نه دورویی و بازیگری و محافظه‌کاری برای حفظ منافع شخصی، ویژگی مهم مصلحان است. آیه الله ری شهری با همه بی‌علاقگی‌اش به دنیای سیاست، به دور از ریا و خودنمایی، و تنها بر حسب وظیفه دینی و انسانی‌اش پا به عرصه سیاست نهاد. او بارها به بنده فرمود که تا احساس وظیفه نکند، پیش قدم هیچ مسئولیت سیاسی نمی‌شود و حتی در یکی از دوره‌های مجلس خبرگان نامزد نشد. او دریچه سیاست را به اندازه نیاز و وظیفه، گشوده می‌داشت و بر همین اساس بود که «جمعیت دفاع از ارزش‌ها» را که با ابتکار خود تأسیس کرده بود و طرفدارانی داشت، به راحتی منحل کرد

و پس از آن، بیشتر در دنیای علم و عرفان خود غرقه بود. با این همه او در میدان سیاست نیز خوش درخشید و با تمام تلاطم‌های سهمناک نیم قرن اخیر، یکی از دقیق‌ترین موضع‌گیری‌های سیاسی را داشت. او از بسیاری از آزمون‌های تلخ و شیرین این میدان، پیروز و کامیاب و سرفراز بیرون آمد و چهرهٔ یک سیاستمدار انقلابی دین‌مدار را به نمایش گذاشت.

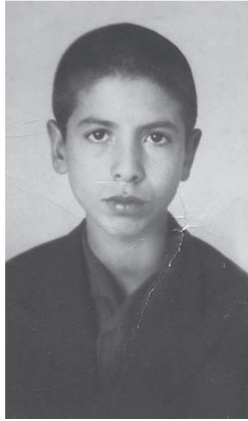
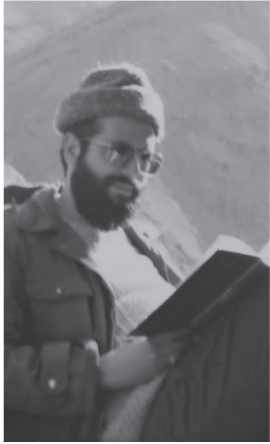
سازمان‌دهی

سازماندهی دادگاه ارتش در ابتدای پیروزی انقلاب، بنیان‌گذاری وزارت اطلاعات جمهوری اسلامی با توجه به عدم امکان به کارگیری نیروهای اطلاعاتی رژیم شاهنشاهی، سامان‌دهی تشکیلات بعثهٔ مقام معظم رهبری

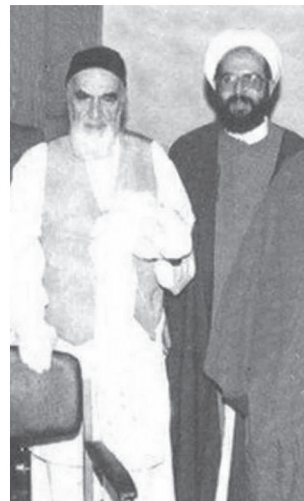
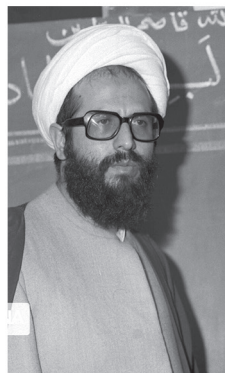
در حج، تولیت حرم حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام، اداره دادستانی کل کشور و نیز دادسرای ویژه روحانیت، همه نشان از توان بالای مدیریتی آیه الله ری شهری دارد. افزون بر این، پی‌ریزی مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث با سه مجموعه بزرگ دانشگاه، پژوهشگاه و انتشارات، و اداره آن‌ها در طول ربع قرن، چهره دیگری از مدیریت علمی ایشان را در پیش‌دید همگان می‌نهد. تنوع و تعدد این مجموعه‌های اداری، که مدیریت برخی از آن‌ها همزمان و در طول سالیان زیادی بر دوش ایشان بوده است، جلوه دیگری از هوش و اخلاق و قدرت مدیریتی آیه الله ری شهری را نمایان می‌کند. خدایش بیامرزد و با اولیای گرامی‌اش محشور فرماید!

سال شمار زندگی

- ۱۳۲۵ تولد در عظیم آباد شهری ۱۳۲۵/۸/۴
پدر: اسماعیل درون پرور، نانوا، متولد ۱۳۰۵/۱۰/۱۰ در شهری،
وفات ۱۳۶۷/۹/۲۹ به علت تصادف .
مادر: بدرالسادات شکرابی، معلم مکتب خانه قرآنی، متولد ۱۳۱۳،
متوفی ۱۳۵۵/۳/۱۹ به علت تصادف .
شروع تحصیل در مکتب خانه خانگی ۱۳۳۰
- پایان دوران تحصیل در مدرسه ملی فضیلت ۱۳۳۹
- آغاز تحصیل علوم دینی در مدرسه برهان، جنب حرم حضرت
عبدالعظیم، به مدیریت آیه الله محمدرضا بروجردی
- ادامه تحصیل علوم دینی در حوزه علمیه قم و اجاره کردن
خانه‌ای در محله پنجعلی به همراه مادربزرگ ۱۳۴۰

تحصیل در مدرسه آیه الله گلپایگانی. استادان: حسن تهرانی، علی مشکینی، ستوده، شهید بهشتی، ربانی شیرازی - هم دوره‌ای‌ها: محمدی گلپایگانی، حسن روحانی، محسن قرآنتی، محمدحسن اختری و...

۱۳۴۱

تحصیل در مدرسه حجتیه، معمم شدن و دریافت اولین شهریه از امام خمینی به مبلغ ده یا پانزده تومان
نخستین سفر تبلیغی به اهواز در دهه اول محرم به همراه آقای محمدی گلپایگانی

۱۳۴۲

دستگیری در مدرسه میرزا جعفر مشهد در تاریخ ۱۳۴۴/۴/۲۰ به اتهام توزیع اعلامیه مبلغین اصفهان در محکوم کردن اعدام بخارایی، آزادی از زندان مشهد (۱۳۴۴/۶/۱۸) و بازگشت به مدرسه حجتیه قم

۱۳۴۳

۱۳۴۴

هجرت به نجف و سکونت و اقامت در آن جا به مدت سیزده ماه و انس با آیه الله مشکینی

۱۳۴۵

ازدواج با دختر آیه الله مشکینی در ۲۲ سالگی
بازداشت در مشهد به جرم فعالیت علیه نظام شاهنشاهی
آغاز مطالعه نخستین جلد از بحار الأنوار در زندان برای موضوعی
کردن احادیث

۱۳۴۷

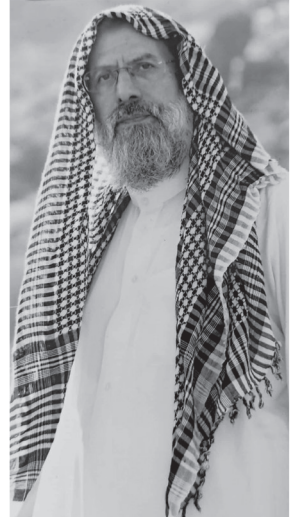
تولد اولین فرزند (نرگس خانم) در بیمارستان هدایتی قم
تشکیل جلسات درس اعتقادی در شهر ری با عنوان «مکتب
قرآن»، برای تعدادی از جوانان محل. حاصل این جلسات، کتابی
شد به نام بحث‌هایی درباره خدا که در اردیبهشت سال ۱۳۵۰
منتشر شد

۱۳۴۹

۱۳۵۰

تولد دومین فرزند (نوریه خانم) در بیمارستان هدایتی قم
تشکیل جلسات درس اعتقادی برای شماری از طلاب علوم دینی
حوزه علمیه قم که حاصل آن‌ها در قالب کتاب‌هایی با عنوان
مقدمه‌ای بر مبانی شناخت، بهترین راه شناخت خدا، عدل در
جهان یبنی توحید، فلسفه وحی و نبوت قبل از انقلاب منتشر شد

۱۳۵۳

حاکم شرع دادگاه انقلاب اسلامی دزفول

۱۳۵۷

انتصاب به ریاست دادگاه انقلاب ارتش
برگزاری کلاس برای کارکنان تشکیلات قضایی که بخشی از مطالب آن در
ماهنامه پاسدار اسلام و بعدها به عنوان مقدمه‌ای بر سیستم قضایی
اسلام به چاپ رسید

۱۳۵۸

تولد سومین فرزند (سعید آقا) در قم
تأسیس دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه به اتفاق شهید حقانی،
موسوی، فهیم، فاکر و جعفری.

مأموریت قضایی به گچساران، بهبهان، خرم‌آباد، رشت و گنبد و محاکمه
مأموران شاهنشاهی و ضد انقلاب

تأسیس دادگاه انقلاب اسلامی ارتش و محاکمه سران حزب توده و
کودتای نوزده مانند صادق قطب‌زاده و...

چاپ کتاب نفیس میزان الحکمة پس از حدود بیست سال
مطالعه و تحقیق

۱۳۶۲

- ۱۳۶۳ تأسیس وزارت اطلاعات و انتخاب به عنوان اولین وزیر اطلاعات
برقراری جلسات «تواصی به حق» که بعدها در قالب کتابی با عنوان
اخلاق مدیریت منتشر شد
- ۱۳۶۸ انتصاب به دادستانی کل کشور
انتصاب به دادستانی ویژه روحانیت
- ۱۳۶۹ تولد چهارمین فرزند (احسان آقا) در تهران
انتخاب به نمایندگی مردم تهران در دوره دوم مجلس خبرگان
رهبری
- انتصاب به تولیت آستان مقدّس حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام
- ۱۳۷۰ نمایندگی ولی فقیه در امور حج و سرپرست حجاج ایرانی تا سال
۱۳۸۸
- ۱۳۷۴ تأسیس مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث در شهر قم و افتتاح آن با
پیام مقام معظم رهبری
- تشکیل «جمعیت دفاع از ارزش‌های انقلاب اسلامی» که در تاریخ
۱۳۷۷/۸/۲۴ طی بیانیه‌ای انحلال خود را اعلام کرد
- ۱۳۷۷ انتخاب به نمایندگی مردم تهران در دوره سوم مجلس خبرگان
رهبری
- ۱۳۷۸ تأسیس دانشکده علوم حدیث پس از اخذ مجوز از شورای عالی
انقلاب فرهنگی
- ۱۳۷۹ چاپ دانشنامه بزرگ امیر المؤمنین علیه السلام پس از حدود پانزده سال
کار گروهی
- ۱۳۸۴ بنای ساختمان پژوهشگاه و دانشگاه قرآن و حدیث در شهر قم
- ۱۳۹۵ انتخاب به نمایندگی مردم تهران در دوره پنجم مجلس خبرگان
رهبری
- ۱۴۰۱ رحلت در شب دوم فروردین ماه، و دفن در حرم حضرت عبدالعظیم
حسنی علیه السلام

از نگاه دیگران

مطالب این بخش، برگرفته از کتاب ارج‌نامهٔ آیه الله محمد محمدی ری‌شهری است که در سال ۱۳۹۹، به پاس نیم قرن تلاش علمی ایشان منتشر شد.

آیه الله العظمی شیخ لطف الله صافی گلپایگانی قدس سره

بنده به سبب توفیق حضور در دارالحدیث، در جلسه‌ای روحانی و معنوی که به سبب انتشار دانش نامه‌ی امام حسین علیه السلام تشکیل شده بود، این مؤسسه و محققین و اساتید آن را از نزدیک زیارت کرده‌ام. بجز این دانش نامه، دانش نامه‌ی امام مهدی علیه السلام و بخش دیگری از آثار دارالحدیث را هم دیده‌ام و معتقدم همه‌ی برنامه‌هایی که آن‌جا انجام شده است و می‌شود، برنامه‌هایی لازم بوده است و باید در حوزه دنبال شود؛ برنامه‌هایی که جای‌شان واقعاً خالی بوده است.

اصلاً عنوان «دارالحدیث» - که افتخار احیای آن در روزگار ما به نام حضرت آقای ری‌شهری ثبت شده است - عنوانی بسیار بامعنا و معتبر و بلکه مقدس و در ردیف «دارالقرآن» است. هویت ما و همه‌ی مسلمان‌ها به کتاب و سنت و حدیث و معارف پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت علیهم السلام و به امثال کتب اربعه‌ی متقدمه و متأخره وابسته است. همه‌ی هویت ما، وابسته به این کتب و احادیث است که عصر ائمه علیهم السلام تا امروز، حافظان و عالمان حدیث، برای ما نگه داشته و روایت کرده‌اند که الان، این علوم و روایات، به دست ما رسیده است...

به هر حال، این، جایگاه دارالحدیث در نظر بنده است و این عنوان، عنوانی بسیار پرمعنا و پرمحتواست، و هر چه بیشتر این اسم با مسماً انطباق پیدا کند - که ان شاء الله هر روز، بیش از قبل خواهد بود -، برای ما بیشتر

اسباب مسرت و خوش حالی است.

امیدوارم حضرت آقای ری شهری و همه کسانی که در این مسیر زحمت کشیده‌اند و می‌کنند، زحماتشان مقبول درگاه الهی و مشمول ادعیه زاکیه حضرت بقیة الله - ارواح العالمین له الفداء - قرار گیرد و خداوند متعال، خدماتی را که از هر کس در راه ترویج دین و تأیید مذهب و هدایت دنیا به سمت معارف اهل بیت علیهم السلام انجام می‌شود، همه را مورد قبول حضرت بقیة الله - عجل الله تعالی فرجه - قرار بدهد!

آیه الله العظمی میرزا حسین نوری همدانی

ارتباط بنده با آیه الله ری شهری، به بیش از پنجاه سال قبل بر می‌گردد که ایشان در بحث اصول بنده شرکت می‌کردند. البته تعداد حاضران در آن بحث، زیاد بود؛ اما آیه الله ری شهری از همان موقع، به منظم بودن و جدیت، شناخته می‌شدند و بنده از همان موقع به عظمت ایشان و شایستگی‌شان از لحاظ فقه و فرهنگ، پی بردم. این ارتباط، بعداً که ایشان با آیه الله مشکینی - *أعلى الله مقامه* - نسبت پیدا کردند، بیشتر هم شد... خداوند متعال، ویژگی‌هایی در وجود ایشان قرار داده و از طریق آن‌ها توفیقاتی نصیب ایشان کرده است:

اول، مسئله قلم است. ایشان قلم بسیار پرقدرتی دارند و در نتیجه، تألیفات فراوانی پدید آورده‌اند: *میزان الحکمة* (در حدیث) و کتاب‌هایی در تاریخ و فقه، که همگی بسیار مفیدند...

دوم، مسئله مدیریت است. بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، ایشان مشاغل متعددی را به عهده گرفتند و بحمدالله در تمامی آن شغل‌ها، در سطحی بسیار بالا و بسیار خوب، مدیریت و انجام وظیفه کردند. یکی از آن مشاغل و مناصب، وزارت اطلاعات بود. وزارت اطلاعات، خیلی مهم است. بیداری و آگاهی که امروز این وزارت‌خانه از اقدامات و عملکرد دشمن دارد و این که نقشه‌های دشمنان را - پیش از آن که ثمر بدهد - عقیم می‌کنند، خدمتی ارزشمند است و همین باعث شده

است که سرپازان گم نام امام عصر عجل الله تعالی فرجه الشریح نامیده شوند...

نقش و کار و مسئولیت دیگر ایشان، حاکم شرع بودن و مناصب قضایی ایشان بود، که این هم در اسلام، بسیار مهم است... و آیه الله ری شهری، در این شغل هم توانستند با آن درایت و ویژگی های شخصیتی که دارند، بحمدالله به عدالت حکم کنند و قضاوتی اسلامی داشته باشند. یکی دیگر از کارهای ایشان - که خدمت ویژه ای است - مسئله تأسیس دارالحدیث است. من هم در قم از دارالحدیثی که ایشان تأسیس کرده اند، دیدار داشته ام و هم در تهران و از شعبه ای که در تهران دارند. ایشان با زحمت فراوان و ذوق و سلیقه سرشار، توانسته اند با فراهم آوردن کتب و نسخه های خطی و تحقیقات انجام شده در موضوعات

مختلف اسلامی، آموزش و تحقیق در موضوع حدیث و علوم آن را چند گام به پیش ببرند و دارالحدیث از این جهت، یک گنجینه و مرکز و ذخیره بسیار بسیار عالی است و کار بزرگی است که ایشان به انجام رسانده‌اند. یکی دیگر از کارهای ایشان، مسئله مدیریت حج است که آن را با درایت و کفایت عالی و در سطح بسیار خوبی انجام دادند و مدیریت ایشان در سال‌های مسئولیت ایشان در حج، آن قدر جالب و کامل بود که واقعاً از ذخایر بزرگ معنوی برای ایشان است. مدیریت ایشان بر امور حج و بعثه‌ها و کاروان‌ها و مدیران اجرایی و مسائل شرعی حج و ... در چنان سطح بالایی بود که رجالی از عربستان - که نظارت بر این امور داشتند - همه به ایشان ارادت پیدا کرده بودند و با دید عظمت و احترام به ایشان می‌نگریستند و این در استقبال و بدرقه آن‌ها کاملاً دیده می‌شد. خلاصه، آیه الله ری شهری، یک عنصر بسیار کامل، یک عالم ربّانی و یک فقیه مدیر است. الآن هم در حرم حضرت عبدالعظیم علیه السلام می‌بینیم که آن حرم را طوری اداره کرده‌اند که نه تنها یک مکان زیارتی، بلکه یک مرکز فرهنگی است و خودشان هم در آن جا به تربیت طلاب مشغول‌اند و درس و بحث دارند و درس خارج می‌گویند، از فقه و اصول، و یک عنصر بسیار بسیار تأثیرگذار و موفق‌اند. زَادَهُ اللهُ تَوْفِيقًا^۱

۱. همان، ص ۲۰-۲۴.

آیه الله علی اکبر مسعودی خمینی^۱

ایشان [آیه الله ری شهری] دو صفت به ظاهر متضاد دارند: صفت «رأفت» و صفت «قاطعیت» که هر کدام به جای خودش، خوب است. مثلاً در امور مربوط به حج، چنانچه پیشنهادی طرح می‌شد که برای رفاه حجاج، خوب بود، خیلی زود می‌پذیرفت؛ اما اگر مسائلی طرح می‌شد که مثلاً در شأن حج نبود، خیلی محکم مخالفت می‌کرد. وقتی ایشان برای قضاوت یا دادستانی ارتش معرفی شدند - خب می‌دانید که قضاوت کار بسیار مشکلی است - با فاصله کم، جریان کودتای نوزه به وجود آمد و بنا شد ایشان کار آن پرونده را دنبال کنند. من آن زمان پیش خودم گفتم: آقای ری شهری یک عطوفت خاصی نسبت به افراد دارند. لذا ممکن است در آن جا نتوانند تصمیمات خوبی بگیرند. ولی بعداً که ایشان رفتند و محاکمه شروع شد و بحث‌ها انجام شد، دیدیم که ایشان آن طور قاطعانه و شجاعانه برخورد کردند.

۱. آیه الله علی اکبر مسعودی خمینی (۱۳۱۰ش-)، فرزند مرحوم غلامعلی، متولد خمین و شاگرد بزرگان‌پن چون: امام خمینی، امام موسی صدر، بهجت، میرزا جواد تبریزی، میرزا علی مشکینی، علامه طباطبایی، جعفر سبحانی و حاج آقا حسین فاطمی. وی از اعضای مؤسس جامعه مدرسین حوزه علمیه قم و از یاران و همراهان امام خمینی از آغازین روزهای نهضت اسلامی تا کنون بوده و در این راستا، مسئولیت‌های مختلفی بر عهده داشته است. عضویت در شورای عالی حج تا پایان دوره نمایندگی آیه الله ری شهری و تصدی تولیت آستان مقدس حضرت معصومه علیها السلام با حکم مقام معظم رهبری از سال ۱۳۷۱ تا ۱۳۸۹ از اشتغالات اجرایی ایشان به شمار می‌رود.

در این باره یادم هست که ایشان بعد از پایان جلسات دادگاه متهمان ماجرای نوژه، خدمت امام خمینی رسیدند تا در مورد صدور احکام، کسب تکلیف کنند. امام فرموده بودند: به هر نتیجه‌ای که خودت رسیدی، عمل کن!

البته ایشان با همه شدتی که در صدور احکام داشت، عطوفت و مهربانی خاصی به اعضای خانواده و دیگران داشت؛ طوری که من هیچ وقت، عصبانیتی از ایشان در باره خانواده‌اش ندیدم.

استفاده درست از وقت، خصوصیت دیگر ایشان است. مثلاً در سفرها یا در هواپیما که با هم بودیم، تا می‌نشست، کتابی دستش می‌گرفت و مطالعه می‌کرد. یا مثلاً وقتی که به منزل ما می‌آمدند، می‌گفت بگذارید اول من این دو روایت را ببینم، بعد مثلاً به صحبت بنشینیم. خب، همین پشتکار و جدیت است که نتیجه‌اش می‌شود ماندگاری و ارزندگی این شاء الله... یکی دیگر از خصوصیات ایشان این است که با محافظت‌نش خودمانی است. این طور نیست که مثلاً در سفرها، جای غذا خوردن یا نوع غذای آن‌ها با ایشان فرق داشته باشد. این‌ها صفاتی انسانی‌اند که همه می‌دانند، ولی بعضاً عمل نمی‌کنند. ایشان به آنچه که می‌داند، عمل می‌کند.

از نکات دیگری که من از آقای ری شهری در ذهنم هست، این است که ایشان عده‌ای را در زمینه حدیث تربیت کرده است. در همین

مجموعه دارالحدیث، ایشان با آن روش خاصی که دارند، محققینی را تربیت کردند. من الآن می بینم آقایانی که با ایشان کار می کردند، الحمدلله اهل درس و فهم و درک و تحصیل اند.

در مورد کارهای دارالحدیث، از جهات مختلف می توان صحبت کرد. اولاً؛ دارالحدیث دارای اولین دانشگاهی است که در آن بحث اصلی از قرآن و حدیث است. قبل از این، چنین دانشگاهی در ایران نداشتیم و الآن هم برای آن کمتر نظیری هست. این فکر به نظر آقای ری شهری رسید و نظر بسیار خوبی هم بود!

ثانیاً؛ آثاری که از دارالحدیث بیرون آمده، نمی خواهم بگویم بی نظیرند؛ کتاب های مشابه هم زیاد است؛ اما در دوره ما، این آثار دارالحدیث جزو منشورات بسیار جالب است که هم عالم بزرگ از آن استفاده می کند، هم طلبه های میانی و هم طلبه های پایین. البته من به ایشان هم عرض کردم که هیچ کتابی و هیچ بیانی نیست که منتقد نداشته باشد. هر کسی سلیقه ای دارد و می گوید این بیان خوب نیست؛ اما در باره آثار دارالحدیث، کمتر انتقاد شنیده ام. انصافاً آثار آن جا، باقیات الصالحاتی است که مورد استفاده است و امیدوارم این شاء الله برکات آن مستمر باشد...^۱

۱. ر.ک: ارج نامه آیه الله محمد محمدی ری شهری، ج. ۱، ص ۲۶۹-۲۷۵.

آیه الله علیرضا اعرافی^۱

بنده معاشرت نزدیکم با آیه الله ری شهری کمی متأخر است، ولی از قدیم با ایشان آشنا بودم و از ارادتمندان ایشان هستم.... آنچه مرا از دور به ایشان جذب کرد و بعداً نزدیکشان شدم، به ویژه در امور مربوط حج، ویژگی‌هایی بود که در ایشان احساس کرده بودم. به بعضی از آن‌ها اشاره می‌کنم و در ادامه برخی ویژگی‌های مدیریتی ایشان را هم می‌گوییم:

یکی از ویژگی‌های ایشان، «تواضع و فروتنی» است که بسیار جذاب است. از ابتدا که من با ایشان آشنا شدم، با این‌که ما فاصله سنی با هم داریم، تواضع و فروتنی ایشان را خیلی بالا دیدم. همچنین «ادب» و «متأدب به آداب بودن» در ایشان خیلی متجلی بود!

نکته سوم، «جوان‌پرووری» ایشان است. اهتمام به مسائل جوانان در وجود آیه الله ری شهری، برجسته بود. توجه به نسل جوان، مورد عنایت‌شان بود و به همین دلیل، جوان‌گرایی و جوان‌پرووری در

۱. آیه الله علیرضا اعرافی (۱۳۳۸ ش)، فرزند آیه الله محمدابراهیم، متولد میند و از شاگردان بزرگانی چون: میرزا علی مشکینی، سید کاظم حائری، حاج شیخ مرتضی حائری، محمد فاضل لنکرانی، حسین وحید خراسانی، میرزا جواد تبریزی، ناصر مکارم شیرازی، سید موسی شبیری زنجانی، عبدالله جوادی آملی و محمدتقی مصباح یزدی. او که کتاب‌های بسیاری در زمینه علوم تربیتی به چاپ رسانده و از ابتدای انقلاب اسلامی تا کنون در مسئولیت‌های گوناگون ایفای نقش کرده است، در حال حاضر مدیریت عالی حوزه‌های علمیه کشور را بر عهده دارد.

مدیریت ایشان منعکس شد؛ یعنی برای گروهی از جوان‌ها، فرصتی ایجاد کردند که بتوانند وارد صحنه‌های اجرایی و علمی شوند و این برای من، در کنار تأدب آیه الله ری شهری، بسیار جالب بود! در کنار مواردی که عرض شد، «معنویت» ایشان و توجهشان به ادکار و اوراد هم، برایم خیلی جالب و ارزشمند بوده است. همین‌طور «نظم و انضباط» ایشان. بنده قبل از این که آشنایی‌ام با ایشان، طرفینی شود، وقتی ایشان را در تلویزیون یا از دور می‌دیدم، همواره ایشان را به عنوان یک روحانی منظم و منضبط در نظر داشتم. این نظم ایشان، جاذبه‌هایی در شخصیتشان به وجود آورده بود که برای من جالب بود!

اجازه بدهید، از یک منظر دیگری به شخصیت حضرت آقای ری شهری پردازم! به نظر بنده، در شخصیت ایشان، دوگانه‌های خوبی جمع شده است و صحبت من، بیشتر تمرکز بر روی همین دوگانه‌ها است.

ابتدا مقدمتاً عرض می‌کنم که شخصیت‌ها هر چه قدر تراز بالاتری داشته باشند، جامعیتشان بالاتر می‌رود. جمع اضداد هم که در انسان کامل گفته می‌شود، روحش همین است. هر چه تراز بالاتر بیاید، چیزهایی که در سطوح پایین‌تر، متضاد و ناهم‌خوان است در روح بلند، همه این‌ها هم‌خوان می‌شود. لذا اضدادِ ممدوح - که در شخصیت‌های پایین و متوسط قابل جمع نیست - در شخصیت‌های بزرگ، جمع می‌شود. این جمع دوگانه‌ها و اضداد، در واقع یک شاخصه مهم در شخصیت‌های تراز بالاست. با این مقدمه، چند دوگانه که به نظرم در ایشان ظهور و بروز دارد و برای حوزویان هم ارزش دارد، عرض می‌کنم:

یکی «جمع بین اصالت و معاصرت» و یا به عبارتی، «جمع بین سنت و تجدد» است. روشن است که در تاریخ حوزه، این دوگانه همیشه مطرح بوده و کم نداریم شخصیت‌هایی که به یک طرف بیشتر می‌غلتند و نمی‌توانند تعادل مناسبی ایجاد کنند. ایشان از جوانی و بعد هم دوره‌های متأخر، از کسانی است که هم واقعاً اصیل و حوزوی

است و سنت‌ها را می‌فهمد و پایبند و ریشه‌دار است، و در عین حال از هماهنگی با روح زمانه و پرسش‌های نو و اقتضائات جدید هم باز نمانده است. این به نظرم مهم است که کسی در فضای حوزه بتواند در تعادل با این دوگانه حرکت کند.

دومین موضوع برجسته که ایشان از آن برخوردار است، «رویکرد عقلی - نقلی» است که این هم در تاریخ تحولات فکری جهان اسلام و در خود شیعه، همیشه مطرح بوده و در گذر این دوگانه، معدود شخصیت‌هایی داریم که بتوانند این رویکرد عقلی را در یک منظومه منسجم، حفظ کنند. ایشان از کسانی است که تا حد زیادی در این دوگانه عقل‌گرایی و نقل‌گرایی، درست عمل کرده است. نه آن تندروی‌های عقل‌گرایانه را داشته که راه را بر پایه‌های وحی می‌بندد، و نه آن سمت دیگر، در ایشان دیده شده است.

نکته سوم از همین دوگانه‌ها، «جمع بین قرآن و حدیث» است. خوب، دوگانه قرآن و حدیث هم در تاریخ ما سابقه دارد؛ از رویکردهای اخباری‌گری - که برای قرآن از لحاظ عمل و فهم، ارزشی قائل نیستند - داریم تا رویکردهایی که گاهی روشنفکرمانانه است و قرآن را اصل می‌داند و حدیث را خیلی فرعی تلقی می‌کند. رویکرد جمع بین این دو، یک رویکرد اجتهادی اصیل و دقیق و یک سنت دیرپا در حوزه‌های ما است، ولی این که در عمل، کسی بتواند به خوبی این دو ثقل را

در کنار هم و با هم ببینند، کمتر داریم. الحمدلله ایشان علی‌رغم این که احیاگر رویکردهای جدید به حدیث است، هیچ وقت به عنوان یک حدیث‌گرای سطحی و یا حدیث‌گرای معارض با قرآن، دیده نشده است. چهارمین نکته، «نگاه حوزوی و دانشگاهی» ایشان در پژوهش‌های‌شان است. جناب آقای ری‌شهری در عین این که یک حوزوی ریشه‌دار است، فهم دانشگاهی و تطورات دانشگاهی هم دارد و این جمع در رویکرد ایشان ملموس است.

پنجمین دوگانه در شخصیت آیه الله ری‌شهری، «جمع بین علم و مدیریت» اجرایی است که واقعاً از کارهای سنگین است! ایشان از چهره‌هایی است که هم سوابق اجرایی خیلی خوب و بالایی دارد و با این حال، هیچ‌گاه علقه‌های علمی‌اش قطع نشده است. به‌ویژه بعد از انقلاب، ما گروهی از حوزویان را می‌بینیم که مدیر شدند و علقه‌های علمی‌شان قطع شد. در مقابل، گروهی هم فقط در علقه‌های علمی خود بودند و در صحنه‌های اجرا و برنامه‌ریزی، ورود نکردند؛ اما ایشان جمع بین دانش و عمل اجرایی و مدیریتی را خوب انجام داده است؛ چه در مدیریت‌های کلانی که در سطح وزارت و امثال این‌ها داشتند، و چه مدیریت‌های کلان‌تر و مهم‌تر که در دوره امیرالحاجی‌شان بوده است.

دوگانه ششم در شخصیت ایشان، «جمع بین روحیه انقلابی و

عقلانیت و حکمت» است. رفتار ایشان در مواجهه با مسائل انقلاب، شجاعانه و جسورانه، همراه با عقلانیت و حکمت بوده است. هفتمین مورد، «جمع بین عمل‌گرایی و لطافت روحی» است که می‌توان در شخصیت ایشان عنوان کرد. بنا بر این، بخش عمده‌ای از شخصیت ایشان، در همین دوگانه‌های مهم و باارزش است. آیه الله ری شهری را به واقع باید «از احیاگران سنت و حدیث» در دوره معاصر به شمار آوریم. اگر بخواهیم تحولات و تطورات چند دهه اخیر قم را تحلیل کنیم، می‌بایست ایشان را در حوزه حدیث، پیشگام و پیش‌آهنگ به شمار بیاوریم. ما الآن به مناسبت صد سالگی تأسیس حوزه قم یا به عبارت دقیق‌تر، باز تأسیس حوزه قم، دبیرخانه‌ای شکل دادیم و با امکانات کمی که داریم، کارهایی را شروع کردیم. یکی از کارهای اساسی این دبیرخانه، طراحی و تدوین نقشه راه حوزه در آینده، مبتنی بر بازشناسی و تحلیل فعالیت‌های حوزه قم در صد سال اخیر و به‌ویژه در چهار پنج دهه اخیر آن در ابعاد دانشی است. ما مهمترین ابعاد دانشی حوزه را ۱۶ - ۱۷ قلمرو می‌دانیم که درخت‌واره آن ۴۰۰ رشته، گرایش و مقطع را مشتمل است. این طرح، به مدت سه سال، توسط هزار نفر، مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته و اکنون دو سه ماهی است که نهایی شده است و امیدوارم پایه تحولات مهمی برای حوزه‌های علمیه باشد. قلمرو چهارم این برنامه، حوزه حدیث است

و یکی از مراکزی که در این بخش مطرح است، مؤسسه دارالحدیث است که به شکل نهادی و ساختاری وارد این قلمرو شده است، و روشن است که این مجموعه از فکر، تجربه، عمل و همت جناب آقای ری شهری سرچشمه گرفته است. البته تأکید می‌کنم که ما محدثین بزرگ یا حدیث‌شناسان بزرگی چون آیه الله شبیری زنجانی را داریم که در پیرامون حدیث و علوم آن کار کرده‌اند؛ در رجالش، تراجمش و فقهش؛ اما کسی که بتواند در این زمینه، ساختارپردازی و رشته‌پردازی داشته باشد، جناب آقای ری شهری است. مجموعه دارالحدیث ایشان، به لحاظ نهادی و ساختاری، منظومه‌ای در مسیر بازسازی و بازپردازی حدیث است و از نظر رشته‌پردازی هم، کار هنرمندانه‌ای انجام داده است و ما در این برنامه از دوستان و تجارب آن جا و بعضی جاهای دیگر استفاده می‌کنیم.

نکته دوم، «نگاه جامع» ایشان و همکارانشان به حدیث است و این نکته به لحاظ این که «حدیث» همه قلمرو و ساحت‌های معرفتی، دینی، فکری و زندگی ما را فرا گرفته است، از اهمیت خاصی برخوردار است. ویژگی سوم، این که ایشان به سمت «توسعه مرزهای علوم حدیث» هم حرکت کرده است. رفتن به سمت مطالعات تطبیقی در ارتباط با حدیث در حوزه علوم انسانی و غیر علوم انسانی از ویژگی‌های مؤسسه دارالحدیث است.

ویژگی چهارم، «حدیث‌شناسی و تطبیق آن با دیگر مذاهب اسلامی» است.

و پنجم هم «فقه الحدیث» است. تبیین‌ها و تحلیل‌های حدیثی که ایشان و همکارانشان دارند، به نوعی تکمیل کار مرحوم علامه مجلسی و بیان‌های بحار الأنوار و بعد مرآة العقول و الوافی است. گامی که مؤسسه دارالحدیث در این زمینه برداشته، روبه جلو، جدید و متناسب با زمان است.

نکته ششمی که در مکتب و رویکرد حدیثی ایشان و مؤسسه دارالحدیث قابل ذکر است، «طبقه‌بندی و ساختاردهی به محتوای

حدیث» است. این کار اگر چه سخت است؛ اما بسیار مهم و راهگشاست! عظمت بحار الأنوار علامه مجلسی به طبقه‌بندی آن است؛ یعنی ساختار کلان آن. این ساختار، کار مهمی است و البته پیش‌فرض‌های مهمی می‌طلبد و رفت و برگشت با متن لازم دارد. این خصوصیت را ما در دانشنامه قرآن و حدیث و میزان الحکمة می‌بینیم و جالب این که فرآیند تکاملی هم دارد و متوقف نیست. شما اگر میزان الحکمة را ببینید، بعد به موسوعه بیابید، می‌بینید بسط پیدا کرده و نظم بیشتری به خود گرفته است. این نگاه منظومه‌وار محتوایی و طبقه‌بندی شده، کار بزرگی است که بحمدالله در نوع آثار دارالحدیث رقم خورده است.

آخرین نکته در مکتب حدیثی دارالحدیث این است که ساکن نبوده و موج و بازتاب داشته است؛ نیرو تربیت کرده و آثار شایسته‌ای تولید نموده است؛ پایان‌نامه نوشته شده است و همچنین تربیت‌یافتگان آن جا در حوزه و دانشگاه، تأثیرگذار بوده‌اند.^۱

آیه الله سید هاشم حسینی بوشهری^۱

در اوایل دهه پنجاه (قبل از پیروزی انقلاب) جناب آیه الله ری شهری در مدارس علمیه قم، بحث‌های اعتقادی داشتند. موردی را که شخصاً به یاد دارم، مدرسه رسالت بود که بنده نیز علاوه بر همکاری در اداره آن

۱. آیه الله سید هاشم حسینی بوشهری (۱۳۳۵ش -)، فرزند سید محمد، متولد بخش بُردخون در حوالی بندر دیر استان و از شاگردان حضرات آیات: ستوده، میرزا محسن دوزدوستانی، پایانی، سید محمد رضا گلپایگانی، محمد فاضل لنکرانی و میرزا جواد تبریزی، میرزا هاشم آملی، مکارم شیرازی، وحید خراسانی، حسن زاده آملی و یحیی انصاری شیرازی. وی پس از پیروزی انقلاب اسلامی، در فعالیت‌های گوناگون علمی و فرهنگی، حضور داشته و اکنون رئیس شورای عالی حوزه‌های علمیه، رئیس جامعه مدرسین حوزه علمیه قم و امام جمعه موقت قم است.

مدرسه، بعضی از درس‌های ادبیات آن جا را تدریس می‌کردم. با توجه به روش آیه الله ری شهری در تدریس و نوآوری‌هایی که در این زمینه داشتند، بحث‌های ایشان، موجب رضایت طلاب آن مدرسه بود.

آیه الله ری شهری اساساً فردی متعبد و اخلاقی است. ایشان به خاطر انس با قرآن و به خاطر مأنوس بودن با روایات اهل بیت علیهم‌السلام، تحت تأثیر اخلاق قرآنی و کلمات و سیره اهل بیت قرار گرفته‌اند.

ایشان گرچه هم قبل از پیروزی انقلاب در مسائل سیاسی حضوری فعال داشته‌اند که به زندانی شدن ایشان توسط شهربانی و ساواک انجامید، و هم بعد از پیروزی انقلاب، مسئولیت‌های خطیری را عهده‌دار شدند. که سهم بسیار مهمی در حفظ انقلاب و همراهی با حضرت امام داشتند. اما در شرایط مختلف، از مباحث علمی و پژوهشی باز نمانده‌اند و امروز به عنوان یک چهره حدیثی شناخته می‌شوند. مراکزی که در این زمینه تأسیس کرده‌اند و آثاری که از ایشان به چاپ رسیده است، جزو کارهای کم‌نظیر در میان تشیع است.

از دیگر ویژگی‌های ایشان این است که در انتخاب افراد خوش فکر و همکاران توانمند در عرصه‌های پژوهشی، بسیار موفق عمل کرده است. همچنین در مسئولیت‌هایی که به ایشان سپرده شده، واقعاً خوش درخشیده است. غیر از مسئولیت‌هایی که در روزها و سال‌های

اولیه انقلاب داشتند، در مسئولیت بعثه رهبری و تولیت آستان حضرت عبدالعظیم علیه السلام، پایه‌گذار خدمات قابل توجهی بوده است. امروز هم علاوه بر اشراف بر کارهای کمی و کیفی پژوهشی، به تدریس خارج فقه اشتغال دارند و در مجلس خبرگان رهبری هم یکی از چهره‌های شاخص محسوب می‌شوند... .

قبل از مسئولیت ایشان، مدیریت حج به صورت سنتی برگزار می‌شد. گرچه اقدام آن بزرگواران در آن زمان هم قابل تقدیر است؛ اما با مسئولیت ایشان، ما شاهد تحولاتی در عرصه حج هستیم. مواردی که بنده در این زمینه به خاطر دارم عبارت‌اند از:

۱. تألیف کتاب‌هایی که زائران بتوانند از آن استفاده کنند و حج را با آگاهی کامل انجام دهند؛
۲. مدیریت و برنامه‌ریزی برای روحانیون کاروان‌ها و انتخاب افراد بر اساس شایستگی و تأثیرگذاری بر روی زائران؛
۳. برنامه‌ریزی در عرصه بین‌المللی در موسم حج با اعزام افرادی که توان ارتباط‌گیری با زائران سایر کشورها داشته باشند؛
۴. ارتباط با بعثه‌های حج کشورهای اسلامی و تبادل تجربیات؛
۵. تلاش هر چه بیشتر برای برگزاری حج ابراهیمی و توجه به مراسم برائت و جلوه معنوی حج؛
۶. برنامه‌ریزی برای نظم و ساماندهی حجاج ایرانی و ایجاد امکانات

مناسب برای زائران برای استفاده بهتر ایشان از فرصت‌های در اختیارشان در آن اماکن متبرکه و در نهایت، بهره‌مندی بیشتر از برکات حج؛

۷. معرفی هر چه بیشتر قاریان قرآن بین‌المللی ایرانی در مکه و مدینه منوره با اعزام ایشان به حج. این ابتکار، توجه زائران دیگر کشورها را به همراه داشت و عملاً پاسخی بود به کسانی که ایران اسلامی را متهم به بیگانگی با قرآن می‌کردند و گاهی هم ما را متهم به تحریف قرآن می‌نمودند. آن ابتکار و این حضور، به تمام این اتهامات پایان بخشید و باعث سربلندی و افتخار ایران اسلامی و زائران در میان کشورهای اسلامی شد.

انتصاب ایشان در سال ۱۳۶۹ به مدیریت آستان حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام، آغاز تحول اساسی در عمران و توسعه آن مجموعه مهم مذهبی بود. ایشان با استفاده از مهندسان و صاحب‌نظران خبره، اقدام به مطالعه و طراحی پروژه‌های مهم با هدف ایجاد امکانات مذهبی، فرهنگی و رفاهی برای زائران و همچنین ارتقای سطح فرهنگی منطقه پیرامون حرم حضرت عبدالعظیم علیه السلام کردند که در جای خود، ارج نهادن به مقام شامخ اهل بیت علیهم السلام به حساب می‌آید. رواق‌هایی که ساخته شد، توسعه صحن‌ها و ایجاد مراکز مختلف، همه از ابتکارات ایشان است و امیدواریم خداوند متعال به احسن

وجه از ایشان قبول فرماید!....

یک زمان در سخنرانی خود گفتم که نقش حضرت آقای ری شهری را به حق باید چون نقش علامه مجلسی دانست! همچنان که علامه مجلسی با عزم والا به احیای امر حدیث همت گماشت، حضرت آقای ری شهری هم در این زمان دامن همت به کمر زد و حدیث را در سطح حوزه‌های علمیه و مراکز دانشگاهی و در میان مردم و عاشقان خاندان عصمت و طهارت علیهم‌السلام نشر و گسترش داد!

آیه الله سید احمد خاتمی^۱

در مورد شخصیت علمی حضرت آقای ری شهری، من این جمله را می‌گویم: در عصر و زمانه ما کسی را نمی‌شناسم که این قدر در حدیث کار کرده باشد! نمی‌دانم این تعبیر از خود من است یا از کسی دیگر شنیده‌ام که آیه الله ری شهری، مجلسی این زمانه است. انصافاً ایشان در همه عرصه‌ها، خوش سلیقه قلم زده‌اند. من معتقد نیستم که در عرصه تجلیل و تکریم، آدم‌ها را تقدیس کنیم و بگوییم هیچ عیب و ایرادی ندارند. من این را تجلیل نمی‌دانم؛ غلو می‌دانم. معتقدم در تجلیل و تکریم، واقعیت‌ها را بگوییم. واقعیت این است که آیه الله ری شهری در عرصه‌هایی که وارد شدند، باسلیقه وارد شدند. گرچه ممکن است کسانی سلیقه ایشان را قبول نداشته باشند که لازمه طبیعت آزادی است....

۱. آیه الله سید احمد خاتمی (۱۳۳۹ش -)، فرزند سید مهدی، متولد سمنان و دانش‌آموخته از محضر حضرات و آیاتی چون: محمدتقی ستوده، ابوالقاسم خزعلی، رسول موسوی تهرانی، سید علی محقق داماد، محسن دوزدوزانی، شیخ جواد تبریزی، محمد فاضل لنکرانی، میرزا هاشم آملی، سید موسی شبیری زنجانی، حسینعلی منتظری، حسین نوری همدانی، ناصر مکارم شیرازی، یحیی انصاری شیرازی، حسن حسن زاده آملی و عبدالله جوادی آملی. ایشان از سال ۱۳۶۴، تدریس عمومی را در حوزه علمیه قم آغاز کرد و از سال ۱۳۷۴ تا کنون، اشتغال به تدریس خارج فقه و اصول دارد. وی هم اکنون، عضو جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، نماینده مردم کرمان در مجلس خبرگان رهبری و عضو هیئت رئیسه آن مجلس، عضو شورای عالی و شورای سیاست‌گذاری مجمع جهانی اهل بیت (علیهم‌السلام) و امام جمعه موقت تهران است.

در مورد ویژگی‌ها و خصوصیات اخلاقی ایشان، نکته‌ای که از نگاه من، شایسته‌تجلیل است، این است که ایشان «توانایی کار جمعی» را دارد. بسیاری از کتاب‌های ایشان، برخاسته از همین توان است؛ شخصیت‌های علمی را می‌پرورند و با آن‌ها به بحث می‌نشینند. خودشان به من فرمودند که در رابطه با دانش‌نامه‌ امام مهدی علیه السلام، مباحثه می‌کنیم. به طور مثال در رابطه با علائم ظهور، دو سه بار مطالب زیرو رو شده تا به این صورت در آمده است. این به نظر من یک ارزش است که کسی بتواند کار جمعی کند و مدیریت جمعی داشته باشد. الحمد لله آقای ری شهری این مدیریت را دارد و بخشی از آن ناشی از سعۀ صدر و تواضع علمی ایشان است ...

ویژگی دوم اخلاقی آیه الله ری شهری، «ولایت‌مداری» است، نه ولایت‌شعاری! ایشان همان علاقه و ارادتی را که به امام راحل عظیم الشان داشتند، همان علاقه و ارادت را به مقام معظم رهبری دارند. به عبارت دیگر، خط قرمزشان، ولایت است. کسی که از ولایت عبور کند، از چشم ایشان می‌افتد. بر همین اساس، بنده آیه الله ری شهری را فراجانحی به معنای دقیق کلمه دیدم. ایشان در این دسته‌بندی‌های موجود قرار ندارد؛ اما آن جا که پای ولایت است، با شدت و با قاطعیت می‌ایستد و این نشان از «بصیرت» آیه الله ری شهری است ...

در مورد ویژگی‌های مدیریتی ایشان باید بگویم، تاریخ انقلاب نمی‌تواند آیه‌الله‌ری‌شهری را نبیند. اولین وزیر اطلاعات این نظام بودند. در دستگاه قضایی هم که حضور داشتند، پرونده‌های مهمی را مدیریت کردند که از مهمترین آن‌ها پرونده کودتای نوژه بود. این پرونده انصافاً به دست ایشان و حکم ایشان فیصله پیدا کرد. در این باره، خاطره‌ای را خودشان برایم نقل کرده‌اند که در این جا بازگو می‌کنم: ایشان فرمودند ما سران کودتا را محاکمه کردیم و برخی از این‌ها محکوم به اعدام شدند. تعدادی از این‌ها به من گفتند حالا که قرار است ما اعدام بشویم، اجازه بدهید به جبهه برویم و با صدام بجنگیم و به شهادت برسیم تا فرزندانمان پیش مردم سرافکننده نباشند. می‌گفت من رفتم با امام صحبت کردم و امام فرمود تحقیق کنید، اگر حيله‌ای در کار نیست، همین کار را بکنید. فرمودند آن‌ها را به جبهه فرستادیم و تعدادی هم به شهادت رسیدند. اسم این مدیریت است! مدیریت، فقط این نیست که یک قاضی حکم را صادر کند و بگوید اجرا کنید. خب، او جنایتی کرده، زن و بچه‌اش چه گناهی دارند؟! بگذارید شهید شود تا زن و بچه‌اش سرفراز باشند.

ایشان را در مدیریت بعثه هم، مدیر موفقی دیدم. ویژگی‌های مدیر موفق، سامان‌دهی طبیعی است. ایشان در بعثه به گونه‌ای مدیریت می‌کرد که در شأن نماینده مقام معظم رهبری باشد. بعد از ایشان

هم که جناب آقای قاضی عسکر تعیین شد، او هم با معرفی جناب آیه الله ری شهری و دست پرورده خودشان بود.

در تولیت حضرت عبدالعظیم علیه السلام هم بنده می بینم کارهای بزرگی صورت گرفته است. این کارهای بزرگ، نشان از مدیریت موفق است. باز همین جا تأکید می کنم، املای نانوشته غلط ندارد، ولی کسی که بخواهد املا بنویسد، ممکن است غلط هم داشته باشد. من از جایگاه یک ناظر می بینم و از خدمات ایشان تجلیل می کنم....

اگر خلاصه بخواهم عرض کنم، جناب آیه الله ری شهری در جهت علمی، به خصوص در عرصه حدیث، یک چهره برجسته تجلیل کردنی است، و در جهت اجرایی و مدیریتی هم، بنده به سهم خودم ایشان را مدیر موفق می دانم. مدیریت دانشگاه و پژوهشگاه قرآن و حدیث از جلوه های برجسته مدیریتی ایشان است.^۱

آیة الله سیّد محمّد سعیدی^۱

جناب آقای ری شهری، یک روحانی متعبّد و عامل به آنچه وظيفه خود می بیند، منظم، دارای پشتکار، قاطع در آنچه تشخیص می دهد و متوسّل و متمسک قولی، عملی و نوشتاری به اهل بیتاند.

برخی از شخصیت ها یا آثاری ندارند و یا اگر دارند، هم ناپیدا و هم ناشناخته است؛ اما حضرت آقای ری شهری بحمد الله آثار پر ارزش و فراوانی در حوزه ها و رشته های مختلف دارند که جناب ایشان آن ها را بر اساس نیاز و ضرورت زمان و مکان به وجود آورده و عرضه کرده است ...

جناب آقای ری شهری گرچه تحصیلات تخصصی، رسمی و کلاسیک در باره مدیریت نداشته اند، ولی ایشان نکته اصلی و در واقع قدم اول مدیریت را به خوبی و با موفقیت برداشته است و آن این که شخص مدیر، ابتدا باید بتواند خودش را مدیریت کند. آیة الله ری شهری در

۱. آیة الله سیّد محمّد سعیدی (۱۳۳۰ش -)، فرزند عالم مجاهد، آیة الله شهید محمّد رضا سعیدی، متولد قم و دانش آموخته حوزه علمیه مشهد و قم نزد حضرات آقایان: حجّت هاشمی، واعظ طبسی، محامی، میرزا علی فلسفی، محمّد تقی ستوده، رسول تهرانی، اعتمادی، محمّد فاضل لنکرانی، حسین مظاهری، میرزا علی مشکینی، یحیی انصاری، حسن حسن زاده آملی، میرزا جواد تبریزی، حسینعلی منتظری، وحید خراسانی و میرزا هاشم آملی. او که اکنون یکی از اساتید درس خارج فقه و اصول حوزه علمیه قم به شمار می رود، نمایندگی ولی فقیه در استان قم، امامت جمعه قم و تولیت حرم حضرت معصومه علیها السلام را نیز عهده دار است.

زمان ما بحمد الله از معدود کسانی است که همچون شهید بهشتی، در مدیریت خود، خوش درخشیده است!

به نظر بنده، این نوع مدیریت، سنگ بنای همهٔ مدیریت‌های دیگر است. کسی که بر خود و رفتار و اخلاق و شخصیتش، نظارت، کنترل و مدیریت نداشته باشد، نمی‌تواند دیگران را مدیریت کند، و کسی می‌تواند خود را مدیریت کند که دارای «آگاهی»، «بصیرت»، «اراده‌ای قوی»، «مقاوم در برابر سختی‌ها و مشکلات و موانع»، «مسلط بر نفس و شیاطینی که با وسوسه‌های مدام و فراوان خود، نمی‌گذارند انسان به وظیفهٔ بلند خودمدیریتی بپردازد» باشد. البته همهٔ این‌ها با «توکل»، «استعانت از خدا»، «توسل به ذوات مقدسهٔ اهل بیت (علیهم‌السلام)» و «خدمت به اولیای الهی» میسر و هموار می‌شود....

بنده با احترام به همهٔ بزرگانی که در حوزهٔ نمایندگی ولی فقیه در حج و زیارت از ابتدا تا کنون خدمت کرده‌اند، به اجمال عرض می‌کنم که از زمان تأسیس جمهوری اسلامی ایران و اعزام زائران به بیت الله الحرام تا حال حاضر، هیچ دورانی به درخشندگی، صلابت، سلامت، عزت، نظم، آرامش و مدیریت خوب و مثال زدنی دورهٔ مدیریت آیهٔ الله ری شهری نبوده است...^۱

آیه الله مرتضی مقتدایی^۱

حضرت آیه الله محمّدی ری شهری از علما و فضلالی بنام و متدین و متعهد و انقلابی، و دارای سوابق حسنه و درخشان و افتخارآمیز هستند. حقیر از سال‌های پیش از پیروزی انقلاب و تشکیل نظام مقدّس جمهوری اسلامی، ایشان را می‌شناختم و با ایشان رفت‌وآمد داشتم. یکی از عادات حسنه ایشان، تقیّد به نماز اوّل وقت است. بنده در مواقع متعدّد و در زمان‌های مختلف که در خدمتشان بوده‌ام، می‌دیدم که موقع نماز، دست از کار می‌کشید. حتی اگر در جلسه بود، جلسه را تمام می‌کرد یا موقتاً تعطیل و بعد از نماز ادامه می‌داد. همین عادت، یکی از عنایات الهی به ایشان بود و موجب توفیقات دیگری از طرف پروردگار متعال به ایشان شد. ایشان دارای سوابق تحصیلی ممتاز حوزوی هستند. در خدمت اساتید بنام حوزه و علما و مراجع بزرگوار تقلید، درس فرا گرفته و

---

۱. آیه الله مرتضی مقتدایی (۱۳۱۴ش-)، فرزند آیه الله میرزا محمّد، متولد اصفهان و دانش‌آموخته حوزه علمیه اصفهان و قم. ایشان پس از پیروزی انقلاب اسلامی، سمت‌های مختلفی چون: قضاوت در دادگاه‌های انقلاب اسلامی، عضویت و سخنگویی شورای عالی قضایی، نمایندگی مردم استان اصفهان در دوره‌های دوم و سوم مجلس خبرگان رهبری، عضویت در جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، عضویت در شورای عالی حوزه‌های علمیه و مدیریت حوزه‌های علمیه سراسر کشور را داشته و در کنار آن همواره به کار علمی و تدریس مشغول بوده و در حال حاضر، کرسی تدریس خارج فقه دارد.

بحمد الله به درجه رفیع اجتهاد رسیده و یکی از مجتهدین فعال و خدمتگزار در مناصب متعدّد هستند.

ایشان یکی از علاقه‌مندان به حضرت امام - رضوان الله تعالی علیه - و یکی از مبارزان جدی در خدمت حضرت امام، پیش از پیروزی انقلاب بودند. بعد از انقلاب هم، از معتقدان به ولایت فقیه و از علاقه‌مندان به مقام معظم رهبری و از حامیان ایشان هستند و اطاعت از دستورات معظم له را در عمل لازم می‌دانند. در مقابل، حضرت امام و مقام معظم رهبری هم به ایشان اعتماد داشتند.

جناب آقای ری شهری، پس از پیروزی انقلاب اسلامی و تشکیل جمهوری اسلامی از طرف شورای عالی قضایی وقت، به همکاری در دستگاه قضایی دعوت شدند... ایشان در مناصب متعدّد دیگری هم منصوب شدند؛ از قبیل: وزارت اطلاعات و نیز تولیت آستان مقدّس حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام در شهر ری. ایشان در همه این مناصب به حق و عدالت انجام وظیفه کردند که مورد رضایت ارباب رجوع و مسئولین وقت بود و اقدامات ایشان موجب پیشرفت کار بود.^۱

آیه الله محمدحسن اختری^۱

یکی از عوامل وارستگی آیه الله ری شهری، داشتن یک برنامه خاص و منظم عبادی و شاید عرفانی بود. ایشان در شهر ری، با برخی شاگردان و دست پروردگان مرحوم شیخ رجبعلی خیاط، انس و مراوده داشت. لذا از همان ابتدا، یک حصار تقوایی و پرهیزکاری در ایشان به وجود آمده بود. در ارتباطها، نشست و برخاستها، حرف زدنها و بیان دیدگاهها، ایشان همیشه مواظب بود و بیشتر در فکر و کار خودش بود.

دومین نکته این که، ایشان حافظ قرآن است و این برنامه را از همان اوایل طلبگی، دنبالش بود. یادم هست من و آقای دکتر روحانی هم مدتی برای حفظ قرآن تلاش کردیم و دو سه جزء را هم حفظ شدیم، ولی متأسفانه نشد که ادامه بدهیم؛ اما ایشان این کار را کرد و من معتقدم، بسیاری از توفیقات ایشان، مرهون همین حفظ قرآن است.

۱. آیه الله محمدحسن اختری (۱۳۲۴ش -)، فرزند شیخ محمدحسین، متولد محمّدآباد گرمسار و دانش‌آموخته حوزه علمیه نجف و قم. وی در نجف، ضمن فراگیری دروس سطح عالی حوزه، رسماً به نهضت امام خمینی پیوست و فعالیت‌هایی در این مسیر به انجام رساند. مدیریت رادیو عربی سازمان صدا و سیما، امامت جمعه سمنان، معاونت پارلمانی وزارت جهاد سازندگی، سفیری ایران در سوریه به مدت چهارده سال، معاونت بین‌المللی دفتر مقام معظم رهبری، دبیرکل مجمع جهانی اهل بیت علیهم‌السلام، ریاست شورای عالی مجمع جهانی اهل بیت علیهم‌السلام و ریاست کمیته حمایت از انقلاب اسلامی مردم فلسطین، از مهمترین سمت‌های ایشان پس از پیروزی انقلاب اسلامی است.

لذا به نظر من یکی از کارهایی که باید هر طلبه‌ای از همان ابتدا دنبالش باشد و برای آن برنامه‌ریزی کند، حفظ قرآن است.

از دیگر ویژگی‌های ایشان، پاکی، تقوا، اهل نماز شب بودن، اهل هر روز رفتن به حرم امیر المؤمنین علیه السلام و مواظبت بر احتیاطات شرعی و غیره بود. از همان دوره جوانی، ایشان متدین و پای‌بند به مسائل دینی و عبادی بود و سلوکی اخلاقی داشت. فردی ساکت، پرهیزکار و مقید به آداب و رسوم طلبگی و متخلق به اخلاق خوب بود....

از دیگر ویژگی‌های ایشان این بود که اگر به نتیجه و تشخیصی می‌رسید، روی آن محکم می‌ایستاد و قاطع بود و به اصطلاح *تَدْبُدُ* نداشت. ایشان در همراهی با امام خمینی و بعد، مسائل حساس انقلاب، و در ادامه، حمایت از مقام معظم رهبری، ثابت قدم بود. چون ایشان مقید به مسائل شرعی و اخلاقی است، می‌بایست در این جاها به نتیجه قطعی برسد تا بتواند اقدام کند. لذا قضایی که ایشان وارد شد، کاملاً برایشان روشن بود. الحمد لله توطئه‌های بزرگی توسط ایشان، از نظام جمهوری اسلامی خنثی شد. بعد، ایشان در عین این که در مسائل اجتماعی، سیاسی و حکومتی، خیلی قاطعانه و مطمئن و با جرئت می‌ایستاد، مسائل سلوکی و اخلاقی خود را هم داشت و هیچ وقت از این جنبه‌ها غافل نشد.

از همان ابتدا با تمام وجود، در کنار مقام معظم رهبری ایستاد و

از معظّم له حمایت نمود و در این باره، مقابل فتنه‌ها و گروه‌های مخالف، موضع‌گیری کرد. لذا آقا هم به ایشان عنایت داشتند و پس از سپری شدن دوره وزارت ایشان، ابتدا وی را به تولیت آستان حضرت عبدالعظیم علیه السلام و سپس به عنوان امیرالحاج و نماینده خودشان در امور حج انتخاب و منصوب کردند و به مرور، سیاست‌گذاری‌ها و تصمیم‌گیری‌های نهایی حج و ارتباطات با دولت عربستان را به ایشان سپردند. ایشان هم الحق والانصاف، قوی برخورد می‌کرد و در مسائل سیاسی، خیلی روشن بود و تا آن جایی که برای من آشکار بود، منویات مقام معظّم رهبری را خیلی خوب اعمال می‌نمود. لذا به نظر من، قوی‌ترین دوره مدیریت حج، مربوط به دوره ایشان بود! در دوره ایشان، حج، سر و سامان خوبی گرفت؛ هم از نظر اداره و هم از نظر پذیرایی از زائران و رسالت فرهنگی و پیام‌رسانی حج، و هم در زمینه‌های علمی.^۱

۱. ر.ک: ارج نامه آیه الله محمد محمدی ری شهری، ج ۱، ص ۳۲۱-۳۲۸.

آیه الله محمود عبداللّهی^۱

به نظر من، چند نکته در توفیقات جناب آقای ری شهری، مؤثر بود: یکی این که ایشان واقعاً در کارش جدّیت داشت. با یک اراده قوی کارها را دنبال می‌کرد و این واقعاً برای حوزویان و روحانیونی که در نظام، مسئولیتی پیدا می‌کنند، یک الگو است. بالأخره نظام به مدیران شایسته نیاز دارد و از آن طرف، حوزه، مادر نظام است؛ اما نکته مهم این است که پذیرش مسئولیت‌های اجرایی، نباید روحانیون را به طور کلی از کارهای علمی و فرهنگی شان منفصل کند. خب، من در آن مدت کوتاهی که با ایشان در دادگاه ارتش همکاری می‌کردم، ایشان قبل از ظهرها، پی‌گیر کارهای دادگاه بود و عصرها، کار حدیثی‌اش را انجام می‌داد؛ با این که در خود دادگاه، ایشان با پرونده‌های مختلف و اغلب پیچیده سروکار داشت و به نظر می‌رسید که همین یک کار برای پر کردن وقت کاری ایشان کافی باشد!....

من همان زمان که با ایشان همکاری می‌کردم، خب، مدام بین

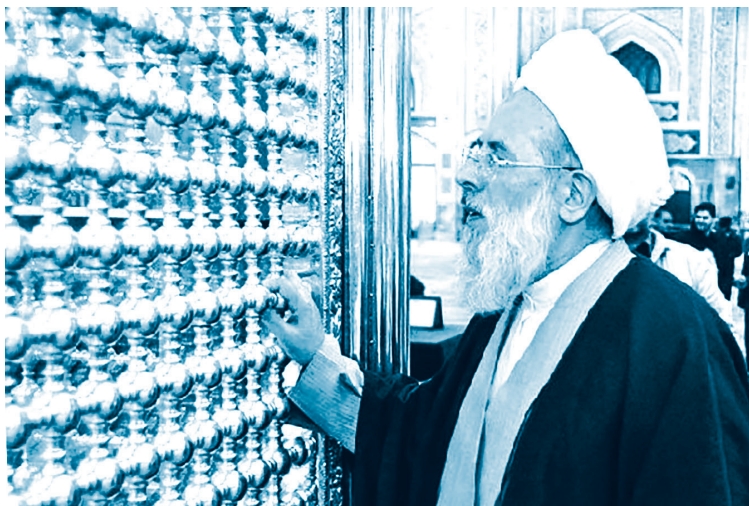
۱. آیه الله محمود عبداللّهی (۱۳۲۶ش-)، متولد اصفهان و از دوستان صمیمی و خانوادگی مرحوم آیه الله ری شهری. وی در سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۰، حاکم شرع دادگاه انقلاب اهواز بود و مدتی نیز حاکم شرع دادگاه عالی قم بود. او همچنین در شورای سیاست‌گذاری صدا و سیما، شورای مشورتی فقهی شورای نگهبان و شورای عالی حوزه علمیه قم عضویت داشته و اکنون نماینده مردم اصفهان در مجلس خبرگان رهبری و عضو جامعه مدرسین حوزه علمیه قم است.

قم و تهران در رفت‌وآمد بودم. تابستان که رسید، قرار شد من با خانواده‌ام، چند ماهی در منزل ایشان ساکن بشویم تا مشکلات رفت‌وآمدم برطرف شود. آن زمان، یکی از خانه‌های سازمانی ارتش در اختیار ایشان بود. ما که رفتیم، یکی از اتاق‌هایشان را - که در کنار کتاب‌خانه ایشان بود - در اختیار ما گذاشتند. من در آن جا، تا حدودی در جریان فعالیت‌های ایشان قرار می‌گرفتم. اولاً در روزهای تعطیل، ۷ - ۸ ساعت در آن کتاب‌خانه کار می‌کردند و این غیر از حضور ایشان در دادگاه بود، و ثانیاً با همه این مشغله‌ها، مناجات و تهجدهای شبانه ایشان برقرار بود.

نکته دوم، استفاده ایشان از فرصت‌ها است. ایشان نسبت به وقت، خیلی بخیل بود و الآن هم است! حتی دید و بازدیدهای ایشان، نظم و نسق خاص خودش را دارد... دیدار ایشان با مراجع و بزرگان دیگر هم، به نوعی مربوط به همین استفاده ایشان از وقت‌ها و فرصت‌ها می‌شود. خوب، همان‌طور که قبلاً اشاره کردم، ایشان از همان اول طلبگی، یک ذوق عرفانی و معنوی‌ای داشت و به نظرم، همین گرایش باعث می‌شد که آقای بهجت به ایشان وقت می‌داد و مسائل مربوط به حج، بهانه بود. آن کتاب زمزم عرفان که ایشان در شرح حال مرحوم آقای بهجت نوشتند، محصول همین دیدارها و مکاتبات بود. و این‌ها برای هر کسی میسر نبود. آیه الله بهجت باید استعداد خاصی

از طرف احساس می‌کردند، بعد وقت می‌دادند و مصاحبت می‌کردند. البته ایشان به دیدن سایر مراجع هم می‌رفتند، ولی نه در این حد. نکتهٔ سومی که باید اشاره کنم و شاهدی بر نکتهٔ دوم است، انس ایشان با قرآن است که در جای خودش، خیلی مهم است! ایشان قبل از انقلاب و از اوایل ازدواجشان، قرآن را حفظ می‌کرد. این‌طور که می‌گفتند، مرحوم آقای مشکینی هم تشویقشان می‌کردند. خودشان می‌گفتند، زمانی که در وزارت اطلاعات بودم، ۲۵ جزء را حفظ بودم و بقیه را در همین رفت‌وآمدها و در داخل ماشین حفظ کردم. بعد تازه در کنار این، باید حفظیاتشان را هم تثبیت می‌کردند. لذا می‌گفتند: من دو سه سال، روزی دو جزء قرآن برای تثبیت می‌خواندم. خب، این برای کسی که وزیر است، بعد هم ریاست دارالحدیث و دانشکدهٔ علوم حدیث در تهران و غیره را دارد، خیلی کار بزرگی است! این‌ها همه مرهون توفیق الهی است و باید این توفیق باشد که زمینهٔ تکامل و رشد فراهم شود. نکتهٔ دیگر، رابطه و علقهٔ متقابل آیهٔ الله مشکینی با ایشان است. مرحوم آقای مشکینی از همان اول، خیلی به ایشان علاقه داشت! مشوق ایشان در کار دارالحدیث و میزان الحکمة هم، ایشان بود. نکتهٔ دیگر، ولایت‌مداری آقای ری‌شهری و ارادتشان به پیامبر و اهل بیت علیهم‌السلام است. از همان اول که ما با ایشان رفت‌وآمد خانوادگی داشتیم، وقتی مجالسی برگزار می‌کردند، عنایت داشتند که خودشان

روضه بخوانند. یادم هست، بعضی شب‌های جمعه که ایشان از ما و بعضی رفقای دیگر دعوت می‌کردند، دعای کمیل خوانده می‌شد و خود ایشان عنایت داشتند که مقتل بخوانند. الآن هم بخشی از منزلشان را حسینیه کرده‌اند و همان اظهار ارادت‌ها و برنامه‌ها را دارند. در مسائل انقلاب، رهبری و ولایت هم، ایشان به معنای خاص، همیشه جزو مدافعان بودند و نسبت به حریم ولی فقیه و رهبری، حساس بودند. متقابلاً، هم امام و هم مقام معظم رهبری، هر دو بزرگوار، همواره به ایشان عنایت ویژه‌ای داشتند.^۱

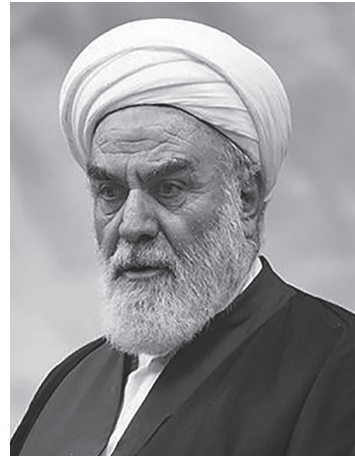
۱. ر.ک: ارج‌نامهٔ آیه الله محمد محمدی ری‌شهری، ج ۱، ص ۳۲۹-۳۴۳.

آیه الله نجم الدین مروّجی طبسی^۱

شاخصه‌هایی در ایشان [آیه الله ری شهری] متمایز است که مهم‌ترین آن‌ها به نظر من، «پرکاری»، «چهره فرهنگ‌ی بودن»، «اهمیت دادن به تألیف و نوآوری در آن» و «اهتمام به احیای تراث شیعی» است... کتاب‌هایی هم که جناب آقای ری شهری نوشته‌اند، مثل همین موسوعه امام حسین علیه السلام، موسوعه امیرالمؤمنین علیه السلام و موسوعه امام مهدی علیه السلام، میزان الحکمة، موسوعه طبی و دیگر موسوعه‌ها، معمولاً هر کدام، در جای خودش کاری ارزشمند است!....

یک بُعد دیگر ایشان، «احیای تراث» است و نمونه آن کتاب کافی است که با تحقیق و تخریج مصادر، به روز و زیبا منتشر کردند! بعد هم شروح کافی را جمع و چاپ کردند؛ کاری که تا حالا نشده بود.... دوران امیرالحاجی آیه الله ری شهری، انصافاً یکی از دوره‌های عزت و بعثه مقام معظم رهبری بود! ارتباطات ایشان با مقامات سعودی و

۱. آیه الله نجم الدین مروّجی طبسی (۱۳۳۴ش -)، فرزند آیه الله شیخ محمدرضا طبسی، متولد نجف اشرف و از شاگردان حضرات آقایان: مدرّس افغانی، شیخ علی پناه اشتهاردی، فاضل هرنودی، سید علی محقق داماد، حرم پناهی، شیخ یحیی انصاری شیرازی، سید محمدرضا گلپایگانی، شیخ جعفر سبحانی، حسین نوری همدانی، فاضل لنکرانی، میرزا جواد تبریزی، وحید خراسانی، کوکبی و جوادی آملی. ایشان در حال حاضر، یکی از اساتید برجسته حوزه علمیه قم در فقه، اصول، کلام و حدیث است و علاوه بر تدریس در برخی مراکز تخصصی حوزه، در برخی دانشگاه‌های کشور و برخی حوزه‌های علمیه خارج از کشور نیز کرسی تدریس دارد.

نیز با بعثه کشورهای دیگر، گاهی در سطوح بالا و گاهی در سطوح پایین‌تر، همه بر روابط آن کشورها با جمهوری اسلامی ایران تأثیر می‌گذاشت و نگاهشان را عوض می‌کرد. حتی گاهی سبب دعوت‌های بعدی می‌شد... آقای ری‌شهری، عاقلانه حرکت می‌کردند و مسلط بر اوضاع بودند و قضایا را زیر نظر داشتند.^۱

حجة الاسلام والمسلمین محمد محمدی گلپایگانی^۲

بنده و آیه الله ری‌شهری از حدود شصت سال قبل، دروس طلبگی را در مدرسه علوی قم باهم آغاز کردیم و تحصیلات خود را در کنار هم پیش می‌بردیم. آن زمان ایشان نوجوان کم‌سنی بود که حتی محاسن در چهره نداشت؛ اما از همان زمان به شدت اهل تعبد و ذکر و دعا و مقید به توسل و مناجات بود. وی دارای ویژگی‌های برجسته‌ای بود که به اختصار چند نمونه را ذکر می‌کنم:

۱. ر.ک: ارج‌نامه آیه الله محمد محمدی ری‌شهری، ج ۱، ص ۳۱۳-۳۲۰.
۲. حجة الاسلام والمسلمین غلامحسین (محمد) محمدی گلپایگانی (۱۳۲۲ش-)، فرزند حجة الاسلام شیخ ابوالقاسم، و متولد گلپایگان. وی پس از پیروزی انقلاب اسلامی، ابتدا مسئول دفتر مشاورت ولی فقیه در پایگاه هوایی ارتش جمهوری اسلامی در اصفهان بود و در فاصله سال‌های ۱۳۶۰ تا ۱۳۶۸ به عنوان مشاور دفتر امام خمینی در نیروی هوایی ارتش فعالیت کرد. ایشان از سال ۱۳۶۸ تا کنون، مسئولیت دفتر مقام معظم رهبری را بر عهده دارد.

۱. برخورداری از صفت ممتاز تقوا

شهادت می‌دهم که ایشان از دوران تحصیل تا امروز، همواره به رعایت حریم محارم الهی اهتمام جدی داشته و خدا را ناظر بر اعمال و کردار خود دیده است؛ به دقت به فرایض و مندوبات شرع مقدس اسلام پای بند بوده و از مناهی و معاصی، دوری نموده است.

۲. جدیت وافر و اهتمام کامل در امر تحصیل

از ویژگی‌های بارز ایشان، استفاده از حداکثر اوقات عمر و پرهیز از بطلالت و بیهودگی است. در سایه همین جدیت و کوشش، مراحل تحصیلی و مدارج علمی را به خوبی طی کرد و به کمالات ارزشمندی دست یافت.

۳. اهداف بزرگ

جناب آقای ری‌ر شهری، در زندگی خود، اهداف متعالی و قله‌های بلندی را در نظر داشت و به مقاصد کوچک و کم‌ارزش بهانه نمی‌داد. قله‌ها را می‌دید، به دامنه‌ها بسنده نمی‌کرد و مانعی او را از حرکت باز نمی‌داشت. وقتی تصمیم به حفظ قرآن کریم گرفت، با وجود همه اشتغالات، از فرصت‌های اندک، بهره جست و به این هدف دست یافت....

۴. نشر معارف اهل بیت علیهم‌السلام

جناب آقای ری‌ر شهری، بر اساس همان روحیه بلندنظری، با وجود اقامت نسبتاً کوتاه مدت در نجف، از خرمن برکات آن روضه مقدسه و حوزه علمیه، خوشه‌ها چید و با دستی پر به ایران بازگشت. سپس از آن جاکه ایشان به پیامبر

اکرم عليه السلام و خاندان مطهرشان با همه وجود عشق می‌ورزید و همواره، چه در خلوت و چه در جلوت، به آن ذوات مقدسه متوسل بود (به طوری که زیارت جامعه کبیره روزانه از ایشان ترک نمی‌شد)، در راه نشر معارف اهل بیت عليهم السلام تلاش بسیار کرد و توفیقات زیادی به دست آورد. ایشان در این زمینه، ده‌ها کتاب و موسوعه‌های مختلف تألیف نمود که می‌توان گل سرسبد آن‌ها را کتاب بسیار ارزشمند میزان الحکمة دانست. این اثر - که با اسلوبی نوین، شیوه‌ای بدیع و موضوع‌بندی بسیار کاربردی تدوین شده - اکنون به عنوان کتابی مرجع به چندین زبان ترجمه شده و به کتابخانه‌های معتبر راه یافته است....

۵. آبادگر توانمند

علاوه بر مرتبت والای علمی و موفقیت در امر تألیف و تدریس، آیه الله ری شهری آبادگر توانمندی است که نمونه گویای خدمات ایشان در این عرصه، توسعه آستان مقدس حضرت عبدالعظیم حسنی عليه السلام است. کسانی که حرم آن حضرت را قبل از تولیت ایشان دیده بودند، کاملاً تصدیق می‌کنند که چه تحوّل عظیمی در این آستان به وجود آمده است. پیشرفت و توسعه امروز حرم با وضعیت گذشته آن قابل مقایسه نیست....

البته ناگفته نماند که ایشان در مقطع حساس پس از پیروزی انقلاب، در جبهه مبارزه با دشمنان کینه‌توز مردم و انقلاب نیز از هیچ مجاهدتی دریغ نکرد.^۱

۱. ر.ک: ارج نامه آیه الله محمد محمدی ری شهری، ج ۱، ص ۵۶۹-۵۷۳.

حجة الاسلام والمسلمین احمد مروی^۱

یکی از ویژگی‌ها و خصلت‌های فردی ایشان، «بسیار کم حرف» و کم سخن بودن است که یک امتیاز است. همچنین آن مقداری که خود من احساس کردم و بنا بر توصیفی که دوستان قدیمی ایشان مثل جناب آقای محمّدی گلپایگانی و دیگران داشتند، ایشان از همان دوره طلبگی، بسیار مقید به تقوای الهی بودند و زمانی که مجرّد بوده و در مدرسه سکونت داشتند، واقعاً روی خودشان کار کرده بودند و طلبه‌ای مهذب، اخلاقی، متین و در خود فرو رفته بودند؛ اما به همان مقدار، در مسائل اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، مدیریتی، حضوری کوشا و پرتلاش داشتند. ایشان کارهای بزرگی برای انقلاب انجام دادند. شخصیت بعد از انقلاب ایشان، بیشتر در دادگاه‌های انقلاب ارتش و وزارت اطلاعات شکل گرفت و تعریف شد. آنچه که ما از دادگاه‌های ارتش و وزارت اطلاعات از مدیریت ایشان می‌شنیدیم و یا می‌دیدیم، حرکت در

۱. حجة الاسلام و المسلمین احمد مروی (۱۳۳۷ش -)، فرزند مرحوم حاج شیخ یحیی، متولد مشهد و دانش‌آموخته از محضر حضرات آقایان: ابوالقاسم خزعلی، طاهری خرم‌آبادی، صالحی مازندرانی، وجدانی فخر، هادی مروی (برادر بزرگ مرحومش)، اعتمادی، وحید خراسانی و شیخ جواد تبریزی. ایشان در سال ۱۳۶۸، به دعوت مقام معظم رهبری - مدظله العالی - برای خدمت در بیت معظم له، به تهران رفت و در کنار مسئولیت‌های مختلف، در درس خارج فقه ایشان و آیه الله شیخ مجتبی تهرانی شرکت کرد. همچنین وی دانش‌آموخته دانشگاه قم در مقطع کارشناسی ارشد، و دکتری رشته الهیات و معارف اسلامی با گرایش کلام است. وی از ابتدای سال ۱۳۹۸ تا کنون، تولیت آستان قدس رضوی را بر عهده دارد.

چارچوب شرع و تعبد محض بود و هیچ چیز، این معنا را از ایشان دور نمی‌کرد. در قاموس ایشان، نه تنها هدف وسیله را توجیه نمی‌کند، بلکه هدف، باید مقدس باشد و وسیله رسیدن به آن هدف هم باید پاکیزه و مقدس باشد. دقتش در رعایت حدود شرعی، زبان زد اهل اطلاع بود و این‌ها خصوصیات این بزرگوار را تشکیل می‌دهند.

برخی از کارهایی که این بزرگوار انجام دادند، از نگاه دنیایی اگر بخواهیم بسنجیم، به نوعی خودکشی و انتحار سیاسی بود؛ چرا که اصلاً به این فکر نکرد که بعد از این قضیه، موقعیت من چه خواهد شد و با من چه برخوردی خواهند کرد. فقط به تکلیف شرعی اش فکر می‌کرد و لا غیر! من ایشان را در قضیه سید مهدی هاشمی، مصداق روایت عنوان بصری^۱ یافتیم؛ چرا که اصلاً برای خودش تدبیر نکرد. اگر می‌خواست برای آینده خودش در آن اوضاع و احوال، تدبیر کند، باید طوری دیگر عمل می‌کرد و دست به آن کار نمی‌زد؛ اما ایشان بر اساس آن حدیث عمل کرد و خطر بزرگی را از سر انقلاب برداشت، و من این را با تمام وجودم و اعتقادم می‌گویم....

در دورانی که ایشان امیرالحاج بودند، بنده چند سفری توفیق تشرّف

۱. در حدیث نسبتاً طولانی عنوان بصری، وی مطالبی را از امام صادق علیه السلام سؤال می‌کند و حضرت پاسخش را می‌فرماید. برای دسترسی به متن این روایت، رک: بحار الأنوار، ج ۱، ص، ۲۲۶.

پیدا کردم. آنچه را که بنده از دوره مدیریت ایشان دریافت کردم، در چند محور و به صورت مختصر عرض می‌کنم:

اولاً ایشان در مورد مسئله برائت از مشرکین، صدور پیام انقلاب و انجام حج ابراهیمی، انصافاً کوتاهی نکردند؛ آنچه در توانشان بود، به کار گرفتند و از این فرصت بسیار پرارزش، حداکثر استفاده را کردند تا بتوانند ندای انقلاب و اسلام ناب را به گوش جهانیان برسانند.

نکته دوم این که، در آن دوره، رسیدگی به مشکلات، رفاه و معنویات حاجیان، مورد اهتمام جدی این بزرگوار بود.

نکته سوم، استفاده از نیروهای نخبه، توانمند و دلسوز در حوزه‌های مختلف بود که ایشان به خوبی این کار را عملیاتی کردند. تشکیلات ایشان، سالم بود و حرف و نقلی در آن نبود. من واقعاً نشنیدم که کسی حاشیه‌ای از مجموعه تحت امر ایشان نقل کند. یک تشکیلات پاکیزه، منظم و منزه! پیدا بود که مدیری باتقوا و لایق، بالای سر دارد. ما قبل از این، بزرگانی داشتیم که روی حدیث کار کرده‌اند؛ مثل مرحوم علامه مجلسی، کلینی، شیخ طوسی و دیگر بزرگان - رضوان الله تعالی علیهم - که آثار ارزشمندی را از خود به جا گذاشتند. آثار حدیثی این بزرگان، اگر چه برای فقها و بزرگان ما منابعی مهم بوده و هست، و همه مدیونشان هستیم و باید شکرگزارشان باشیم، ولی غالباً در میان توده مردم، امتدادی نداشتند؛ اما آقای ری شهری کاری

کرد که به جریان حدیثی، امتداد جامعه‌ای داد. این خیلی ارزشمند بود! یادم هست یک وقت گروهی از فضلاء فلسفی حوزه، خدمت مقام معظم رهبری رسیدند؛ جلسه و دیداری دو سه ساعته و خیلی صمیمی بود. آن جا آقا نکته‌ای به این مضمون فرمودند: «ببینید! غربی‌ها فلسفه‌شان را در جامعه‌شان امتداد دادند. فلسفه ما در جامعه امتداد ندارد. فقط در بخش دانشگاهی و نخبگان، امتداد دارد. بروید فلسفه را در جامعه امتداد بدهید که در جامعه جریان پیدا کند». به نظر من در مورد روایات هم همین کاستی وجود داشت. کتب روایی ما امتدادی در جامعه نداشتند. البته از بعضی کتب اخلاقی مثل: تحف العقول و اصول کافی استفاده می‌شد، ولی آقای ری شهری یک سبک جدید و نگاهی جدید به جریان حدیثی بخشید و آن را در جامعه امتداد داد. این کار، خیلی پرارزش و مهم است! ایشان این سبک را با تأسیس دارالحدیث و راه‌اندازی پژوهش‌های حدیثی، در حوزه نهادینه کرد....

ایشان با این کارش، احادیث را از غربت بیرون آورد و بدون مبالغه، احادیث را با همان نگاه نو و تمدنی در متن زندگی مردم وارد کرد. ایشان با همین نگاه، آثار مختلفی را بر پایه قرآن و حدیث به جامعه عرضه کرد؛ آثاری همچون: میزان الحکمة، انسان‌شناسی، الگوی مصرف، توسعه اقتصادی، خردگرایی، گفت‌وگوی تمدن‌ها، الگوی شادی، دوستی، دانش‌نامه جوان، دانش‌نامه

احادیث پزشکی، علم و حکمت، فرهنگ‌نامهٔ امنیت ملی، فرهنگ‌نامهٔ تجارت و دادوستد و... به این ترتیب، گامی نو در عجین کردن احادیث و سخنان ائمه که در واقع، ترجمان قرآن است، برداشته شد.

البته این آغاز کار است؛ زیرساخت‌های آن فراهم شده و آماده‌سازی‌های خوبی صورت گرفته است؛ اما ترویج و بُردن این فرهنگ به جامعه و زندگی مردم، هنوز جای کار دارد. جامعهٔ ما با زندگی بر اساس سخنان ائمه اطهار علیهم‌السلام، هنوز فاصلهٔ زیادی دارد. بهترین سخنان و ناب‌ترین سخنان را داریم که امروز با ادبیات خوب هم بیان شده، ترجمه شده، فصل‌بندی و موضوع‌بندی شده و این‌ها کارهای خیلی ارزشمندی است؛ اما برای ورود این‌ها به جامعه و تأثیرگذاری تربیتی آن، باید راهی پیدا کرد.

در یک کلام، واقعاً آقای ری‌شهری مدیر موفق بود! اولاً هر کجا که حاضر شد، اگر دید، زمینهٔ کار برایش فراهم نیست، خیلی زود، خودش را از آن جا مرخص کرد. بعد هم، هر جا که ماند، واقعاً با جدیت و تلاش، کار را دنبال کرد. این تعبیر رهبر معظم انقلاب، هیچ وقت یادم نمی‌رود که فرمودند: «هر کجا مسئولیتی دارید، آن جا را مرکز و ثقل کار بدانید! چشمتان به جای دیگری نباشد؛ همان جا را بگیرید و درستش کنید!».

آقای ری‌شهری هم واقعاً این‌طور بود؛ اگر در منصب و حوزه‌ای قرار گرفت، چشمش به جای دیگر نبود. حتی نیم‌نگاهی به جای دیگر نداشت.

تمام نیرو، توان و مدیریت و ابتکار و خلاقیتش را در آن جا هزینه کرد.... نکته مهم دیگری که در کار جناب آقای ری شهری است، روحیه همکاری با دیگران است. این یکی از رموز موفقیت ایشان است. غیر از این که - الحمد لله - اخلاص بالایی دارد، از فکر و تجربه‌های دیگران هم استفاده می‌کند و همه را به کار می‌گیرد. هر کسی ابتکار و هنر و توانایی در خدمت به این نظام و اهداف مقدس آن دارد، آقای ری شهری در استفاده از او مضایقه نمی‌کند. هر کسی را در حد توانش به کار می‌گیرد و از او استفاده می‌کند تا کار، خوب پیش برود. یعنی فقط به فکر و اندیشه خودش بسنده نمی‌کند؛ میدان را برای دیگران باز می‌گذارد که نظر بدهند و ابتکارات خودشان را بروز دهند. این هم یکی از رموز موفقیت آقای ری شهری است.

نکته سوم در این باره این است که ایشان از کارهای شعارگونه پرهیز کرد و توجه‌اش را بیشتر در کارهای عمیق و تأثیرگذار صرف نمود که آثارش الآن مقابل چشم همگان است. چه دارالحدیث قم، چه دانشگاه حدیث در تهران و قم و چه بقیه کارهای شان، همه نشان می‌دهد که ایشان از یک ژرف‌نگری برخوردار است.^۱

۱. ر.ک: ارج‌نامه آیه الله محمد محمدی ری شهری، ج ۱، ص ۲۹۱-۲۹۹.

حجة الاسلام والمسلمین سید علی قاضی عسکرا

قبل از انقلاب، آن مقداری که بنده از ایشان شناخت داشتم، معظّم له را انسانی باتقوا، مهذب، اهل عرفان و معنویت و تلاشگر در عرصه علم و

۱. حجة الاسلام و المسلمین سید علی قاضی عسکرا (۱۳۳۳ش -)، فرزند مرحوم سید مصطفی، متولد اصفهان و از شاگردان حضرات آقایان: کافی اصفهانی، سید حسن بهشتی، حجازی اصفهانی، یحیی سلطانی، محمدتقی ستوده، ابوالقاسم خزعلی، شیخ جواد تبریزی، میرزا علی مشکینی، مرتضی مطهری، جوادی آملی و جعفر سبحانی. وی پس از انقلاب، مسئولیت‌های مختلفی چون: عضویت در شورای سیاست‌گذاری ائمه جمعه، امامت موقت جمعه اصفهان، معاونت فرهنگی و ارشاد بعثه مقام معظّم رهبری، سرپرستی معاونت امور روحانیون و معاونت آموزش و پژوهش نهاد یاد شده و نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت و سرپرست حجج ایرانی را داشته و در حال حاضر، تولیت آستان مقدس حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام و مسئولیت مؤسسه علمی. فرهنگی دارالحدیث را بر عهده دارد.

دین می‌دیدم. ایشان در فراگیری علوم، جدّی بودند. در دروس مرحوم آیه‌الله آقای شیخ مرتضی حائری، آیه‌الله آقای گلپایگانی و مرحوم آیه‌الله میرزا جواد آقای تبریزی یا مرحوم آیه‌الله آقای فاضل و امثال این‌ها شرکت می‌کردند و واقعاً جزو طلاب فاضل و عالم بودند. از سوی دیگر، سوابق مبارزاتی ایشان هم خوب بود....

ارتباط ایشان با آقای مشکینی هم در نزدیک‌تر کردن بنده به ایشان مؤثر بود؛ چرا که این جانب به جهت مسئولیتی که از سال ۱۳۶۱ش در دبیرخانه مرکزی ائمه جمعه داشتم، مکرراً به خدمت مرحوم آیه‌الله آقای مشکینی می‌رسیدم.... به همین نسبت، طبیعتاً ارتباطمان با آقای ری شهری هم نزدیک‌تر شد. من آن موقع از نزدیک شاهد بودم که ایشان در همین خانه‌ای که کنار منزل آیه‌الله مشکینی داشتند، کارهای حدیثی را دنبال می‌کردند و خیلی علاقه‌مند به توسعه آن بودند....

یکی از ویژگی‌های مدیریتی آقای ری شهری این بود که وقتی به کسی اعتماد پیدا می‌کردند، در کار او دخالت نمی‌کردند. البته راهنمایی داشتند؛ اما دخالت نمی‌کردند و این موجب عمیق‌تر شدن ارتباط بنده با ایشان شد. در مورد مدیریت آقای ری شهری در حج نیز چند نکته را عرض می‌کنم:

اولاً ایشان اگر در کاری به نتیجه قطعی می‌رسیدند، خیلی محکم

می‌ایستادند. مثلاً می‌گفتند مراسم برائت باید درست و حسابی برگزار شود که بازتابش در خارج از کشور هم مناسب باشد. خب، اینگونه تصمیم‌گیری، تنش‌هایی هم با سعودی‌ها به وجود می‌آورد؛ اما نهایتاً کارها به شکلی مدیریت می‌شد که کمترین برخوردها و تنش‌ها پیش بیاید.

دوم این که رفتار ایشان با سعودی‌ها قاطع بود. سعودی‌ها نسبت به کسانی که در جمهوری اسلامی وزیر اطلاعات بودند، حساسیت‌هایی داشتند و این را هم، پنهان نمی‌کردند، ولی با همه این مسائل، تا حدود زیادی از آقای ری شهری حساب می‌بردند....

می‌توان گفت بسیاری از کارهای ایشان در عرصه حج، نوآوری به حساب می‌آید.... تحوّل‌ی که در امر حج به وجود آمد، از برکات حضور آقای ری شهری در بعثه بود....

در مورد رهبری، حسّاس بود؛ یعنی رهبری نظام برای ایشان خط قرمز بود و در این مورد اگر کسانی موضعی داشتند، در مقابل آن‌ها می‌ایستاد و نمی‌گذاشت فتنه‌انگیزی کنند. از طرف دیگر، روابطش با دولت‌ها خوب بود و همین در پیش‌برد کارهایش تأثیرگذار بود.

در عالم رفاقت و دوستی و محبت هم، ثبات و تعادل را حفظ می‌کرد. خب ما بعدها، خیلی باهم نزدیک شدیم و روابط خانوادگی مان هم بیشتر شد. در محیط خانه، مراقبت از بچه‌ها و حتی نسبت به فامیل،

عنایت و محبت خاصی دارند. اگر از فامیلشان کسی نیاز به کمک داشته باشد، دریغ نمی‌کند و مستقیم و غیر مستقیم کمک می‌کند. در بحث ازدواج بچه‌هایشان هم این حساسیت‌های افراطی که بعضی‌ها دارند که فلان و بهمان باشد، این طور نبود؛ وقتی تشخیص می‌داد که عروسش و دامادش مناسب‌اند، بلافاصله اقدام می‌کرد... البته نمی‌شود انسان‌ها را مطلق در نظر گرفت و همه این طور هستیم. بعضی‌ها نقاط قوتشان می‌چربد، بعضی نقاط ضعفشان و بعضی هم هر دو دارند؛ اما من در این مدتی که با ایشان نزدیک بودم و کار می‌کردم، واقعاً نقاط قوت ایشان را خیلی برجسته‌تر دیدم.^۱

۱. ر.ک: ارج نامه آیه الله محمد محمدی ری شهری، ج ۱، ص ۳۵۲-۳۶۹.

حجة الاسلام والمسلمین سید عبدالفتاح نواب

آیة الله ری شهری در دوران جوانی، برای سازندگی خودشان وقت گذاشته اند.

۱. حجة الاسلام والمسلمین سید عبدالفتاح نواب (۱۳۳۶ش -)، متولد شهرضا و از شاگردان حضرات آیات: شهید مرتضی مطهری، حسن زاده آملی، غلامرضا صلواتی، محمدتقی ستوده، میرزا علی احمدی میانجی، یحیی انصاری شیرازی، میرزا علی مشکینی، محمد فاضل لنکرانی، سید موسی شبیری زنجانی، سید کاظم حائری، حسینعلی منتظری، میرزا جواد تبریزی و عبدالله جوادی آملی. هشت سال تصدی نمایندگی بعثه مقام معظم رهبری در عربستان، سه سال معاون امور روحانیون حوزه نمایندگی ولی فقیه در امور حج و زیارت، یازده سال مسئولیت دبیرخانه شورای عالی حوزه های علمیه و دبیر شورای گسترش حوزه های علمیه و بیش از یک دهه پژوهش و آموزش در پژوهشگاه امام صادق علیه السلام و دانشکده شهید محلاتی از سوابق اجرایی و علمی جناب آقای نواب به شمار می رود. وی در حال حاضر، نماینده ولی فقیه در امور حج و زیارت و سرپرست حجاج ایرانی است.

پدرشان انسانی متعهد و تلاشگر بود. از سوی دیگر ایشان با خانواده‌ای دانشمند و متعهد و بسیار خودساخته، پیوند خوردند.

از نظر شخصیتی هم ایشان فردی فعالند! داشتن صفات نیک اخلاقی، تعاون و توجه به افراد تحت امر، تعهد و ادای تکلیف، نظم و پای‌بندی به انجام هر برنامه در زمان خودش، تواضع و به حساب آوردن دیگران، قاطعیت بدون مجامله و شجاعت پذیرفتن نظر دیگران که به صواب نزدیک‌تر است، این‌ها ویژگی‌های برجسته اخلاقی ایشان است.

ایشان وقتی کاری را قبول می‌کنند، وقت کامل برای آن می‌گذارند و همه تلاش خود را به کار می‌گیرند تا آن کار به درستی انجام شود. کاری را هم که به آن ایمان و اعتقاد نداشته باشند، نمی‌پذیرند. ایشان توجه خاصی به بیت‌المال دارند. اجازه استفاده کردن از رانت را به احدی نمی‌دادند. در سفرهای حج، هزینه سفر را خودشان می‌پرداختند. اگر در جلسات بعثه مقام معظم رهبری میوه‌ای مصرف می‌شد، حتماً هشدار می‌دادند که از بیت‌المال هزینه نشود؛ اگر هم انجام می‌شد، شخصاً هزینه آن را پرداخت می‌کردند. در سفرهای مأموریتی هم از بیت‌المال برای شخص خودشان هزینه‌ای نمی‌کردند. ایشان در دوران مسئولیتشان در بعثه مقام معظم رهبری، نسبت به بازمهندسی ساختاری و ساماندهی برنامه‌ای، بسیار تلاش کردند.

در خصوص روحانیون کاروان‌ها طوری برنامه‌ریزی شد که از اشخاص دارای دانشی مورد نیاز استفاده شود و از نظر علمی، اخلاقی، امنیتی ممتاز باشند. یادام هست، آیه الله ری‌شهری شخصاً همهٔ مسائل مربوط به روحانیون کاروان‌ها را رصد می‌کردند؛ چون به مأموریت آن‌ها از طرفی به عنوان یک تکلیف نگاه می‌کردند و از سوی دیگر، حق الناس می‌دانستند. از این رو هر کسی را برای این کار نمی‌پذیرفتند. در مدیریت، بسیار متعهدانه برخورد می‌کردند و هر جا می‌دیدند، نیرویی توان ادارهٔ کار را ندارد و یا ضعیف شده است، اقدام به جایگزینی می‌کردند و در این رابطه نیز شفاعت و از این گونه مسائل، به هیچ وجه در اراده و یافتن مدیریت ایشان تزلزل ایجاد نمی‌کرد. از طرف دیگر، وقتی با پیشنهادی روبه‌رو می‌شدند که نفع زائران در آن بود، بی‌درنگ می‌پذیرفتند....

محوری‌ترین نکتهٔ مدیریتی ایشان بعد از اخلاص در کارها، استفاده از خرد جمعی است که از منش مدیریتی و برنامهٔ ایشان به شمار می‌آید. وقتی مسئله‌ای برای اظهار نظر طرح می‌شود، بلافاصله ابراز نمی‌کنند. نظرات دیگران را می‌شنوند و به تضارب آراء می‌گذارند و سپس، نظر شاخص و برتر را انتخاب می‌کنند. این کار در مدیریت بسیار مهم است!

مسئلهٔ دیگر این که آیه الله ری‌شهری از مدیرانی است که پس از توجیه مسؤلین امور، خروجی کار را نگاه می‌کنند. ایشان به عنوان

یک مدیر، بیشتر، نظارت می‌کنند که مسئول از برنامه خارج نشود. تلاش می‌کنند اگر مشکلی وجود دارد آن را بردارند. ایشان مدیرساز و تربیت‌کننده مدیر است. یادم هست، اولین سالی که برای برنامه عمره می‌خواستیم به عربستان سفر کنیم، وقتی خدمتشان رسیدیم و از ایشان رهنمود خواستیم، به بنده گفتند که چارچوب‌ها را رعایت کنید و کار را بر اساس آن‌ها انجام دهید. خوب، سال اول ما با همان چارچوب‌ها کار را انجام دادیم. سال دوم که خدمتشان رسیدیم، ایشان فرمودند، شما دیگر آب‌بندی شدید؛ آنچه را که مصلحت می‌دانید، انجام دهید. البته ایشان این‌طور نبود که کار را رها کنند، بلکه به وسایطی، از امور، اطلاع پیدا می‌کردند، ولی دخالت نمی‌کردند....

این نکته را هم عرض کنم که آیه الله ری شهری، مرد زمان نیاز و بحران است. ایشان در وضعیت عادی، سرگرم فعالیت خودشانند، ولی وقتی نظام و انقلاب به وجود ایشان نیاز داشته باشد، بدون چشم‌داشت، پای کار می‌آیند و فداکاری می‌کنند. ایشان شیفته خدمتگزاری امامین انقلاب بود؛ زیرا از عمق جان به این دو بزرگوار و دو دیعه این روزگار، اعتقاد داشت و دارد و در این راه از هیچ تلاشی دریغ نکرد.^۱

۱. ر.ک: ارج‌نامه آیه الله محمد محمدی ری شهری، ج ۱، ص ۲۷۸-۳۸۴.

حجة الاسلام والمسلمین سید ابوالحسن نواب^۱

آیة الله محمّدی ری شهری در جهات متعدّدی در خور توصیف و معرفی است. برخی او را یک سیاستمدار کار کشته و باتجربه و موقّق می دانند، و گروه دیگری او را دولتمرد کارآزموده و مجزّب. گروهی او را فقیهی حدیث شناس و محدّثی پُرکار ارزیابی می کنند، و گروهی دیگر او را عارفی سالک و دل داده ای غرق در محبّت خدا، و دسته ای دیگر او را کارگزار پُرتلاش و امین حضرت امام و مقام معظّم رهبری - مد ظلّه - در حج و زیارت و تولیت آستان مقدّس حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام و دادگاه ویژه و دادستانی کل. بسیاری ایشان را مؤلّفی می دانند که از دهه پنجاه تاکنون، صدها کتاب و موسوعه و اثر حدیثی و تاریخی و سیره و موضوعات مختلف فقهی، اخلاقی، کلامی و عرفانی از خود بر جا گذاشته، ولی من در حالی که همه این ها را یک جا قبول دارم و نسبت به تک تک این ویژگی ها شناخت و اعتراف دارم، در عین حال، ایشان را یک همسایه خوب و مهربان می دانم که بیش از بیست سال است که

۱. حجة الاسلام والمسلمین سید ابوالحسن نواب (۱۳۳۷ش -)، فرزند سید محمّد و متولد شهرضا. وی در سال ۱۳۵۰ وارد حوزه علمیّه قم شد و تا اوایل پیروزی انقلاب اسلامی در مدرسه حقانی قم درس خواند. سپس به «مؤسسه در راه حق» رفت و در آن جا به فراگیری تفسیر، فلسفه و جامعه شناسی پرداخت و در کنار آن، از درس های خارج فقه و اصول آیات عظام: شیخ مرتضی حائری یزدی، شبیری زنجانی، مظاهری و میرزا جواد تبریزی بهره برد. تأسیس و ریاست مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب. که بعدها به «دانشگاه ادیان و مذاهب» تبدیل شد. و مدیریت مرکز خدمات حوزه های علمیّه (از آغاز تا پایان سال ۱۳۸۹) از مسؤولیت های برجسته اجرایی ایشان است.

توفیق همسایگی دیوار به دیواری ایشان را دارم و به یک معنا، زیر سایه ایشان زندگی می‌کنم. از این منظر، قصد دارم چند کلمه‌ای به قلم، زحمت بدهم: الف. از اولین روزهایی که ایشان تشریف آوردند و طبقه هم‌کف منزلشان را حسینیه کردند، هنگام نماز ظهر، عصر، مغرب و عشا، ایامی که در منزل بودند، در منزل باز بود و نماز جماعت برپا می‌شد. این، فرصتی بود برای همه همسایه‌ها که هم از نماز جماعت بهره‌مند شوند و هم حرف‌های دلشان را بزنند و مشکلاتشان را با ایشان مطرح کنند. ایشان هم با تحمل و صفا، به حرف همگان گوش می‌دادند و در حد امکان - که البته امکانات کمی هم در اختیار داشتند - مسائل و مشکلات فردی و جمعی مردم را حل می‌کردند....

ب. با توجه به این‌که شهرک، منطقه‌ای جدید الاحداث بود و مسائل و مشکلات زیادی داشت، ایشان در موارد متعددی، همه همسایگان را جمع می‌کردند و به مسائل و مشکلات گوش می‌دادند و تلاش می‌کردند که خودشان و با استفاده از ظرفیت دیگران و همکاران و دستیاران، این مشکلات را تا حد ممکن حل کنند.

ج. اقامه مجالس عزای حسینی توسط آیه الله ری شهری، خود حدیث مفصلی دارد. این مراسم به یکی از کم‌نظیرترین مراسم حسینی در تهران تبدیل شده است. اینجانب توفیق دارم که نزدیک به سی و چند سال در این مراسم، از قبل از همسایگی شرکت کنم؛

مجالسی بی‌ریا و پر محتوا و عمیق که علمای خیلی بزرگ همچون: آیه الله مشکینی، آیه الله حاج آقای مجتبی تهرانی، آیه الله حاج آقا مرتضی تهرانی و صدها عالم بزرگ دیگر در آن شرکت می‌کردند... .
د. در این دوران بیست ساله همسایگی، از طرف ایشان و همسر مکرمه و فرزندان خوب و محافظان و همراهان ایشان، چیزی به جز صفا و مهربانی ندیده‌ایم. ما شنیده بودیم که بعضی از همراهان و محافظان، حق دیگران را رعایت نمی‌کنند، ولی ظاهراً با تذکرات آیه الله ری شهری و یا انتخاب ویژه‌ای که انجام می‌دهند، کوچک‌ترین نکته خلاف ادب در مقام همسایگی از این برادران سر نمی‌زند و در مقام یک همسایه، واقعاً و نه از روی اغراق، ما کوچک‌ترین دل خوری و آزرده‌گی و بی‌مهری از این عزیزان ندیده‌ایم.

ه. تواضع مثال‌زدنی همسر آیه الله ری شهری هم حدیث دیگری است؛ به گونه‌ای که نقل می‌شود، در بخش زنانه مجلس عزاداری امام حسین علیه السلام، برای کسی که ایشان را نشانسد، تشخیص‌شان از خدمه مشکل است... .
و. در مقام وظایف یک همسایه، اگر در سفر باشیم و با مشکلی در پشت بام خانه ما پیش بیاید: لوله‌ای ترکیده باشد، یا آب باران جمع شده باشد، اگر مطلع شوند و ببینند، حتماً تماس می‌گیرند و تذکر می‌دهند. ما تَعَنُّونَ و خودبینی از ایشان ملاحظه نکردیم... .
ز. تلاش برای همبستگی همسایگان و داشتن جلسات انس و با

هم بودن و توجه ویژه به همسایگان غیر روحانی و احوال‌پرسی از آنان در مراسم افطاری و همکاری با آنان و استفاده از ظرفیت آنان در مراسم و مناسبات نیز چشم‌گیر و چشم‌نواز است. همچنین شرکت در مراسم همسایگان و توجه ویژه به احوال‌پرسی از آنان.

ح. کمک به محرومان. آیه الله ری شهری از زمان حضرت امام و حضور در دادگاه، به خانواده‌های زندانیان و حتی معدومین هم کمک می‌کرد و این تلاش‌ها تاکنون ادامه دارد. مراجعه محرومین به منزل ایشان - که نشانی شناخته شده‌ای دارد - و درخواست کمک و برآورده شدن آن در حد مقدرات، روش پسندیده‌ای است که تاکنون نیز ادامه دارد و البته در زمان سلامتی کامل ایشان، بیشتر و گسترده‌تر بود.

ط. توجه ویژه به جوانان و اقشار عمومی جامعه. ایشان در سال‌های اول حضور در محله، سعی می‌کردند که با سخنرانی‌های هدف‌مند، مسائل اخلاقی و اعتقادی را به جوانان حاضر در مجلس، منتقل کنند....
 ی. نکته پایانی، روشن بودن چراغ اتاق مطالعه ایشان - که مشرف به بیرون است - تا پاسی از شب و قبل از اذان صبح، حالت روحی و معنوی فوق‌العاده ایشان که حتی در قنوت نمازهای واجب در نماز جماعت آشکار بود، تقید به زیارت علی بن موسی الرضا علیه السلام در اوقات زیارتی خاص، و در یک کلام، توجه ویژه به عالم دیگر و سعی در انتقال این مفهوم به دیگران به زبان حال و قال، از ویژگی‌های ایشان است که چون قرار است در

ویژگی‌های همسایه خوب بنویسم، ظاهراً از این مجال بیرون است. ک. صادق الوعد و خوش قول و جواب‌گو بودن، از دیگر ویژگی‌های ایشان است. در پی‌گیری کارهای شهرکی که مقیم آن هستند، اگر وعده‌ای به مردم یا به همسایگان می‌دادند، سریع‌الاجابه بودند و در پی‌گیری و جواب دادن به مردم، با خوش‌رویی رفتار می‌کردند. شاید برداشت از وزیر اطلاعات چیز دیگری بود، ولی معنا و مفهوم «أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ» را باید در عمل و اخلاق و سلوک ایشان در همسایگی دید.^۱

۱. ر.ک: ارج‌نامه آیه الله محمد محمدی ری‌شهری، ج ۱، ۵۸۲-۵۸۵.

حجة الاسلام والمسلمین دکتر ناصر رفیعی^۱

آقای ری شهری، خصوصیات فراوانی دارند؛ اما چند خصوصیت ایشان را فهرست وار عرض می‌کنم:

یکی از خصوصیات ایشان، «تعبّد» است؛ یعنی به مسائل عبادی، تقیّد خاصی دارند و من این را در جلسات شب‌های احیا و غیره، زیاد از ایشان ملاحظه کرده‌ام. در این جلسات، معمولاً ایشان در حال خوش خودشان هستند. در مکه و مسجد الحرام هم که ایشان را می‌دیدیم، همین‌طور بودند. خیلی از افراد، وقتی سیاسی می‌شوند، در این بُعد، ضعیف می‌شوند و این نکته‌ای قابل توجّه و تأمل است! آخرین ملاقاتی هم که با ایشان داشتم، شب بیست و سوم ماه مبارک رمضان امسال^۲ بود که من استثنائاً آن شب برنامه داشتم. آن جا دیدم ایشان حال دیگری دارند! کمی هم مریض احوال بودند.

۱. حجة الاسلام والمسلمین دکتر ناصر رفیعی محمّدی (۱۳۴۴ش -)، فرزند حسین، متولد قم و دانش‌آموخته از محضر آقایان: وجدانی فخر، اعتمادی، پایانی، دوزدوزانی، صلواتی، راستی کاشانی، ستوده، فاضل لنکرانی، مظاهری، یوسف صانعی، صالحی مازندرانی، معرفت، استادی، جوادی آملی و جعفر سبحانی. ایشان در کنار تحصیل دروس حوزوی، موفق به گذراندن دوره دکتری رشته علوم قرآن و حدیث در دانشگاه آزاد - واحد علوم و تحقیقات تهران شد و در سال ۱۳۷۷ از رساله دکتری خود دفاع کرد. آقای رفیعی، از سال ۱۳۷۲ تا ۱۳۸۰، عضو هیئت علمی و مسئول نهاد نمایندگی رهبری در دانشگاه سمنان بود و از سال ۱۳۸۰ تا کنون، عضو هیئت علمی تمام وقت جامعه المصطفی العالمیة و مسئول مجتمع تاریخ آن مرکز علمی است. ۱۳۹۹.۲ش.

همین‌طور که در اتاق نشسته بودیم و صحبت می‌کردیم، ایشان تعریف کردند: «در آخرین لحظات عمر یکی از علما، من به دیدن ایشان رفتم. (نمی‌دانم منظورشان آقای بهجت بود یا شخص دیگر) ایشان به من فرمود: خیلی مواظب باشید که عاقبت به خیر شوید!». ایشان این جمله را که گفتند، بغض کردند و لحظاتی به گریه افتادند. نکته دوم، «دقت نظر» ایشان است. با این که مشهور است آثار دارالحدیث، غالباً به صورت گروهی انجام می‌شود، ولی شنیده‌ام و خودم هم مکرراً شاهد بوده‌ام که ایشان تا خودشان مطالب را نبینند و بررسی نکنند، اجازه چاپ نمی‌دهند. خیلی از آقایان، آثارشان را غالباً با اعتماد به کار همکارانشان چاپ می‌کنند؛ اما ایشان گاهی آثار را مدتی نگه می‌دارند تا خودشان هم بررسی‌های لازم را انجام دهند. این دقت نظر، قابل توجه است که من از آن به «وسواس علمی» هم تعبیر می‌کنم؛ به این معنا که هر مطلبی را بیرون نمی‌دهند. ویژگی دیگر ایشان، «شجاعت علمی» است؛ به این معنا که اگر جایی احساس کنند، مطلبی یا مسئله‌ای نادرست است، با صراحت و شجاعت، آن را اعلام و ابراز می‌کنند. این شجاعت، در عین احتیاط، خیلی مهم است!

«احترام به علما»، نکته دقیقی در سیره ایشان است که من آن را مکرراً از ایشان دیده و شنیده‌ام.

«ادب» ایشان هم قابل توجه است! بارها در جمع از بنده تعریف کردند؛ اما اگر انتقادی داشتند، درگوشی به خودم گفتند. اگر اشتباه نکنم، همین امسال، در برنامه وفات حضرت عبدالعظیم علیه السلام بود که من به تناسب موضوع «انفاق»، آیه‌ای را خواندم که کلمه «فتح» در آن بود؛ با این مضمون که کسانی که قبل از فتح انفاق کردند با آن‌هایی که بعد از فتح انفاق کردند، مساوی نیستند. بعد حضرت خدیجه علیها السلام را مثال زدم و گفتم که ایشان پیش از اسلام، با پیامبر آشنا شد و ثروتش را در اختیار ایشان قرار داد و بقیه ماجرا. بعد گفتم این، آیه دهم از سوره فتح است. صحبت‌م که تمام شد و از منبر پایین آمدم، حاج آقای ری شهری، آهسته به من فرمودند که چون شما راجع به بحث فتح صحبت می‌کردید، به ذهنتان رسید که این آیه در سوره فتح است، در حالی که در سوره حدید است! خلاصه خیلی با ادب و متانت، به بنده تذکر دادند که شما در آدرس آیه، اشتباه کردید.

همچنین، «نظم» ایشان خیلی ملموس است و من این را هم در کارهای مربوط به حج و هم در امور مربوط به مؤسسه دارالحدیث از نزدیک شاهد بوده‌ام....

نکته مهم‌تر در مورد ایشان که خودشان هم چندان روی آن مانور نداده‌اند، بحث «علمیت ایشان» است. من قسمت‌هایی از درس خارج فقه ایشان را مخصوصاً مباحث امسالشان را دنبال می‌کنم.

خیلی خوب مباحث را می‌پروانند؛ معلوم می‌شود که خوب درس خوانده‌اند. یا همان کتاب شناخت ایشان - که حاصل مباحث تلویزیونی ایشان است و من خیلی قدیم آن را دیده‌ام - بحث‌های مفصلی در مورد به بیماری‌های روح و راه درمان آن‌ها دارد. البته ایشان بیشتر به حدیث‌پژوهی مشهور شده‌اند؛ اما به نظرم، در تفسیر هم دیدگاه‌ها و برداشت‌های خوبی دارند...^۱.

دکتر علی اکبر ولایتی^۲

بزرگداشت عالمان دینی، به‌ویژه آنان که در مسیر انقلاب اسلامی و خدمت به نظام و مردم، همّت گمارده‌اند، همواره مورد تأکید بوده

۱. رک: ارج‌نامه‌ی آیه‌الله محمد محمدی ری‌شهری، ج ۱، ص ۴۰۶-۴۱۳.
۲. دکتر علی اکبر ولایتی (۱۳۲۴ش-)، فرزند مرحوم میرزا اصغر و متولد شمیران تهران. وی دوره‌ی تحصیلات پزشکی عمومی را در سال ۱۳۵۰ به پایان برد و سه سال بعد، با درجه‌ی تخصصی پزشکی کودکان از دانشگاه تهران فارغ‌التحصیل گردید و سپس، دوره‌ی فوق تخصصی بیماری‌های عفونی را در دانشگاه جانز هابکینز امریکا گذراند. آقای ولایتی پس از پیروزی انقلاب اسلامی، اشتغالات مختلفی همچون: مسئولیت وزارت امور خارجه از سال ۱۳۶۰ تا ۱۳۷۶، مشاورت مقام معظم رهبری در امور بین الملل از سال ۱۳۷۶ تا کنون، عضویت مجمع تشخیص مصلحت نظام از سال ۱۳۷۵ تا کنون، عضویت شورای عالی انقلاب فرهنگی و دبیرکلی مجمع جهانی بیداری اسلامی را داشته است. از ایشان تا کنون بیش از ۲۰ مقاله و ۱۵۰ عنوان کتاب منتشر شده است.

و هست تا علاوه بر بررسی دقیق‌تر ابعاد شخصیتی ایشان، به منظور شناخت بهتر و کامل‌تر، میراث ماندگاری نیز برای آیندگان باشد. اکنون فرصت مغتنمی به واسطه همّت جمعی از علاقه‌مندان فراهم گردید تا از سال‌ها فعالیت ارزنده علمی، خدمات صادقانه به آستان اهل بیت عصمت و طهارت علیهم‌السلام و تلاش‌های مدیریتی حجة الاسلام والمسلمین جناب آقای محمّدی ری‌شهری و همچنین کوشش‌های حافظ قرآن کریم و خادم حدیث شریف، تکریم و قدردانی گردد. این جانب نیز به سهم خود، سال‌ها تلاش علمی و عملی ایشان را ارج می‌نهم که بی‌تردید فعالیت‌های ایشان در طول زندگی علمی و اجرایی، در ساحت مقدّس ثقلین و به‌ویژه در عرصه حدیث، مصداقی از احیای امر اهل بیت علیهم‌السلام بوده و هست.

سال‌ها تعلّم و تعلیم در حوزه مقدّسه قم و نجف، دو دهه راهبری حاجیان ایرانی در یکی از حسّاس‌ترین برهه‌های تاریخی و امیرالحاج جمهوری اسلامی ایران، سه دهه خدمت به آستان مقدّس حضرت عبدالعظیم حسنی علیه‌السلام، ساخت مصلی، تأسیس حوزه علمیه، دانشگاه، پژوهشگاه، کتاب‌خانه، نخستین دارالحدیث شیعی و همچنین رویارویی خردمندان با کژروان، کژاندیشان، دشمنان و منافقان در عرصه اندیشه و سیاست، همه و همه، یادگارهایی ماندگارند که دست‌یابی به آن‌ها جز از طریق عنایت و رحمت الهی و

توفیق ربّانی میسر نبوده است.

تألیف کتاب‌ها و موسوعه‌های بازگوکننده سیره و سخنان ائمه اطهار علیهم‌السلام از امیرمؤمنان تا امام زمان، توفیق بزرگ دیگری بود که نصیب ایشان شده است...^۱

رسالة إلى الري شهري، الثوري المحدّث

سیّدي یا آية الله محمّدي ري شهري!

لست أدري كيف أتذكر - كلما ذكرتك - السيّد عبد العظيم الحسني، لا لكونك كنت سادنا لمقامه الشريف، أو كنت قبل ذلك مقيما بذلك المحل الشريف، وإنما لكون شخصك يشبه كثيرا شخصه، وجهادك كثيرا جهاده، وتضحياتك تشبه كثيرا تضحياته.

فهو قد عاش فترة من حياته في زمن المتوكل الطاغية المستبد، كما عشت أنت أيضا فترة من حياتك في زمن الشاه الذي لا يقل عنه طغيانا وكبرا.. وكما أصابك من بطش الشاه، فاعتقلت وأوذيت، كذلك أصابه من بطش المتوكل ما جعله يتوارى عن الأنظار، فقد نقل النجاشي عن أحمد بن محمد بن خالد البرقي أنه قال: «كان عبد العظيم ورد الري هاربا من السلطان، وسكن سربا في دار رجل من الشيعة في سكة الموالي، فكان يعبد الله في ذلك السرب، ويصوم نهاره، ويقوم ليله، وكان يخرج مستترا

۱. استاد دکتر نورالدین ابولحیة، استاد دانشگاه باتنه در الجزائر است. مقابله با افراطی‌گرایی و تکفیر، مهم‌ترین ویژگی شخصیت اوست. تألیفات او در تفسیر، حدیث و مباحث اجتماعی، افزون بر صد جلد است. مجموعه «السنة بلامذاهب» از مهم‌ترین آثار اوست که بر استفاده از روایات اهل بیت علیهم‌السلام در فهم و استنباط سنت تأکید دارد. او پایه‌گذار سبک جدیدی در تفسیر قرآن بر پایه روایتگری داستان‌ها و آموزه‌های قرآنی نیز هست.

فيزور القبر المقابل قبره، وبينهما الطريق، ويقول هو قبر رجل من ولد موسى بن جعفر عليه السلام، فلم يزل يأوي إلى ذلك السرب، ويقع خبره إلى الواحد بعد الواحد من شيعة آل محمد عليهم السلام حتى عرفه أكثرهم»^١. وهكذا كنت أنت أيضاً قبل انتصار الثورة الإسلامية، حين كنت على الرغم من القمع والتسلط، تمارس أدوارك التبليغية، وفي كل المناطق التي تُرسل إليها، وببراعة وإخلاص شديدين.

ولذلك، فإننا نرجو أن تكون مصداقاً من مصاديق ذلك الثناء الذي أتى به الإمام الهادي على السيد عبد العظيم الحسيني، حين خاطبه بقوله: «مرحبا بك يا أبا القاسم أنت ولينا حقاً، دينك دين الله الذي ارتضاه لعباده فاثبت عليه ثبتك الله بالقول الثابت في الحياة الدنيا وفي الآخرة»^٢. ومما يقوي هذه النسبة بينك وبينه كونه من المحدثين الكبار الثقة العدول الذين استطاعوا أن يحفظوا للأمة أحاديث نبيها وعترته الطاهرة، وأنت أيضاً كنت كذلك، وفي كل حياتك، فلم يحل الجهاد قبل الثورة الإسلامية وبعدها عن اهتمامك بحديث رسول الله صلى الله عليه وآله وعترته الطاهرة...^٣.

١. رجال النجاشي، ص ٢٤٨.

٢. همان.

٣. آقای دکتر ابولحیة در ادامه نوشته شش صفحه‌ای خود، به ابعاد دیگری از شخصیت مرحوم آیه الله ری شهری در مقایسه با وجود مقدس حضرت عبدالعظیم عليه السلام می پردازد که برای اختصار از آوردن ادامه آن در این مجموعه صرف نظر شد.

نامه‌ای به آیه‌الله‌ری شهری، محدّث انقلابی

سرورم، آیه‌الله محمّدی ری شهری!

نمی دانم چگونه است که هرگاه به یاد تو می افتم، یاد عبدالعظیم حسنی در خاطر من زنده می شود، نه به این خاطر که متولّی آن بارگاه شریف بودی، یا پیش از آن، در آن مکان رفیع اقامت گزیده بودی؛ بلکه از آن جهت که شخصیت تو، شباهت بسیاری به شخصیت وی داشت و جهاد تو بسیار شبیه جهاد وی بود و فداکاری‌های تو، بسی به سان فداکاری‌های او بود. او در دوره‌ای از زندگانی خود در دوران متوکّل عباسی، آن طاغوت مستبد، زیست، چنان‌که تو نیز در دوره‌ای از زندگی خود در دوران شاه زیستی که در سرکشی و تکبر از متوکّل کم نبود... همچنان که ستم شاه دامن‌گیر تو شد و دستگیر شدی و مورد آزار قرار گرفتی، چنان که عبدالعظیم نیز مورد ستم متوکّل قرار گرفت تا جایی که از دیده‌ها پنهان شد. نجاشی از احمد بن محمّد بن خالد برقی نقل کرده است: «عبدالعظیم در حالی وارد ری شد که از حاکم گریزان بود، و مدتی در مخفیگاهی در خانه‌ی مردی از شیعیان در محله الموالی، سکن‌گزید و در آن مخفیگاه، خدا را می پرستید. روزها را به روزه و شب‌ها را به عبادت

زنده می‌داشت. با پنهان‌کاری بیرون می‌آمد و قبر مقابل قبر فعلی‌اش را زیارت می‌کرد، و در آن میان، راهی بود و او [در حالی که از آن عبور می‌کرد] می‌گفت: این، قبر مردی از فرزندان موسی بن جعفر علیه السلام است، و همواره به آن پناهگاه پناه می‌برد، و خبر او سینه به سینه بین شیعیان آل محمد علیهم السلام می‌گشت تا آن‌گاه که بیشتر ایشان، وی را شناختند».

تو نیز پیش از پیروزی انقلاب اسلامی چنین بودی، هنگامی که با وجود سرکوب و چیرگی دشمن، نقش تبلیغی خود را در تمامی مناطقی که بدان‌ها فرستاده می‌شدی، با مهارت و اخلاص شدید ادا می‌کردی، و به همین خاطر، امیدوارم مصداق آن ستایشی باشی که امام هادی علیه السلام نسبت به سید عبدالعظیم حسنی گفت و به او فرمود: «خوش آمدی ای ابوالقاسم! تو به راستی دوستدار و پیرو ما هستی. دین تو همان دین خداست که آن را برای بندگان پسندیده. پس بر آن، استوار بمان. خداوند، تو را با سخن استوار در زندگی دنیا و در آخرت، استوار بدارد».

آن چه رابطه میان تو و عبدالعظیم را مورد تأکید قرار می‌دهد، آن است که وی از محدّثان بزرگ، ثقه و عادل بود که توانستند برای امت اسلامی، احادیث پیامبر صلی الله علیه و آله و سلم و خاندان پاکش را حفظ کنند، که تو نیز چنین بودی، و در طول زندگانی خود، جهاد پیش از پیروزی انقلاب اسلامی و پس از آن، از توجه تو نسبت به حدیث رسول گرامی اسلام صلی الله علیه و آله و سلم و خاندان پاکش نکاست...

بخشی از وصیت‌نامه فرهنگی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قرآن و عترت، دو امانت گران بهای به هم پیوسته است که خاتم انبیاء صلی الله علیه و آله به امت خود سپرده و از آنها خواسته است که تا دامنه قیامت از آن پاسداری کنند. بی تردید این سخن بدین معناست که سرنوشت قرآن، یعنی پیام تکامل مادی و معنوی انسان، و عترت که پاسداران این پیام و تداوم بخش سنت نبوی هستند، در جامعه به هم پیوسته است و در یک جمله، دین از سیاست جدا نیست.

اکنون که به برکت نظام اسلامی زمینه فراهم است، عالمان دین بویژه پژوهشگران جوان باید همت کنند و به غربت و مهجوریت قرآن و حدیث پایان دهند و بدین سان، مقدمات فراگیر شدن اسلام را فراهم سازند. مؤسسه علمی- فرهنگی دارالحدیث، نخستین اقدام سازمان یافته در جهت گسترش بنیادین قرآن و عترت در عصر حاضر است. دارالحدیث، دارالقرآن نیز هست؛ چرا که عترت، مفسر قرآن و پاسدار آن است و بدین سان ثقل اکبر و کبیر در این مؤسسه به هم پیوسته‌اند.

آنچه می‌تواند پاسخگوی نیازهای امروز جهان باشد، معارف قرآن و عترت است، نه آنچه اصطلاحاً «علوم قرآن و حدیث» نامیده می‌شود. اینها علوم مقدماتی هستند. نکته بسیار مهم و قابل توجه اینکه، جهانیان، استقرار نظام اسلامی در ایران را تجربه عملی آرمان‌های اهل بیت - علیهم السلام - و رهنمودهای آنان می‌دانند و بدین‌سان، قوت و ضعف مدیران نظام حاکم، به حساب مکتب اهل بیت گذاشته می‌شود و لذا تنها اقدامات فرهنگی برای فراگیر شدن مکتب اهل بیت کافی نیست. ارائه جامعه‌ای نمونه و برخوردار از رفاه مادی و کمالات معنوی و نزدیک به جامعه آرمانی موعود اهل بیت، بویژه از نظر استقلال عدالت اجتماعی، بهترین وسیله تبلیغ [برای] فراگیر شدن مکتب آنهاست.

و اما همکاران عزیز و بزرگوارم در دارالحدیث و دانشگاه و پژوهشگاه قرآن و حدیث باید عنایت داشته باشند که مهمترین هدف مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث، پاسداری از امانت رسول خدا - صلی الله علیه و آله - و جهانی ساختن معارف اهل بیت است؛ هدفی بسیار بلند، اما با همت بلند، برنامه‌ریزی قوی و به کارگیری همه توان برای خدا، دست یافتنی است «وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا»^۱ مبادا ما

۱. سوره عنکبوت، آیه ۶۹.

فقط ابزار انتقال نور باشیم و خود در ظلمت.

چه می‌گوییم و چه می‌نویسیم؟! خداوندا! ما را از رسوایی قیامت رهایی بخش و عزت دنیا و آخرت کرامت فرما.

و آخرین سخنم در این وصیت‌نامه فرهنگی با کسانی است که در آینده، تولیت آستان مقدس حضرت عبدالعظیم - علیه السلام - را به عهده خواهند گرفت، و آن سخن این است که تحولات چشمگیر این آستان در زمینه‌های فرهنگی، عمرانی و اقتصادی - که در مدت کوتاهی پدید آمد - در واقع جهشی است که در طول تاریخ آن سابقه ندارد. خداوند منان را سپاسگزاریم که به خدمتگزاران این آستان در این مقطع تاریخ، توفیق این تحوّل را عنایت فرمود. در این میان مؤسسه علمی - فرهنگی دارالحدیث، بزرگترین اقدام فرهنگی در جهت اهداف بلند صاحب با کرامت این آستان، فقیه و محدث بزرگ اهل بیت، حضرت عبدالعظیم - علیه السلام - در زمینه گسترش مکتب خاندان رسالت است.

و در پایان از همه همکاران در همه مسئولیت‌هایی که داشته‌ام، عاجزانه می‌خواهم به بزرگواری خود، قصورها و تقصیرهای مرا ببخشند و از خداوند متعال برایم طلب مغفرت کنند و با اعتماد به نصرت الهی، با همه توان برای گسترش فرهنگ اهل بیت و زمینه‌سازی حکومت جهانی مهدی آل محمد صلی الله علیه و آله بکوشند.

برخی از آثار قلمی

۱. اخلاق مدیریت
۲. آگاهی و مسئولیت
۳. انسان‌شناسی از منظر قرآن و حدیث
۴. اهل البیت فی الکتاب و السنّة
۵. بحث‌هایی دربارهٔ خدا
۶. بر بال خاطرات (یکصد و ده خاطره از تجربه‌های زندگی پس از مرگ و رفتارهای اخلاقی و کرامات اولیای الهی)
۷. بهشت و دوزخ از نگاه قرآن و حدیث
۸. پرتوی از تفسیر اهل بیت علیهم‌السلام
۹. تعزيز الأسرة من منظار الکتاب و السنّة
۱۰. التنمية الإقتصادية فی الکتاب و السنّة
۱۱. جواهر الحکمة للإمام أبی عبدالله الحسین علیه‌السلام
۱۲. الحجّ و العمرة فی الکتاب و السنّة
۱۳. حکمت نامهٔ پیامبر اعظم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم
۱۴. حکمت نامهٔ جوان
۱۵. حکمت نامهٔ حضرت عبدالعظیم الحسنی علیه‌السلام
۱۶. حکمت نامهٔ رضوی

۱۷. حکمت‌نامه عیسی بن مریم علیه السلام
۱۸. حکمت‌نامه فاطمی
۱۹. حکمت‌نامه کودک
۲۰. خاطرات سیاسی ۶۵ - ۱۳۶۶
۲۱. خاطره‌های آموزنده
۲۲. دانش‌نامه امام حسین علیه السلام بر پایه قرآن، حدیث و تاریخ
۲۳. دانش‌نامه امام مهدی علیه السلام بر پایه قرآن، حدیث و تاریخ
۲۴. دانش‌نامه ری
۲۵. دانش‌نامه قرآن و حدیث
۲۶. در هوای دوست (خاطرات دو دهه سرپرستی حج)
۲۷. درآمدی بر تفسیر جامع روایی
۲۸. الدنيا و الآخرة في الكتاب و السنة
۲۹. رمز تداوم انقلاب در نهج البلاغه
۳۰. رهبری در اسلام
۳۱. روشن بینی امام در نامه ۱/۶/۱۳۶۸
۳۲. زمزم عرفان (یادنامه فقیه عارف حضرت آیه الله محمدتقی بهجت)

۳۳. سیاست‌نامهٔ امام علی علیه السلام
۳۴. سیرهٔ پیامبر خاتم صلوات الله عليه
۳۵. شرح الزيارة الجامعة الكبيرة
۳۶. شناخت پیامبران و پیام از دیدگاه قرآن
۳۷. شناخت‌نامهٔ حدیث
۳۸. شناخت‌نامهٔ قرآن بر پایهٔ قرآن و حدیث
۳۹. شهر الله فی الكتاب والسنة
۴۰. الصلاة فی الكتاب و السنة
۴۱. عدل از دیدگاه تشیع
۴۲. العقل و الجهل فی الكتاب و السنة
۴۳. العلم و الحکمة فی الكتاب و السنة
۴۴. فرهنگ‌نامهٔ امنیت ملی
۴۵. فرهنگ‌نامهٔ بصیرت
۴۶. فرهنگ‌نامهٔ تجارت و داد و ستد
۴۷. فرهنگ‌نامهٔ تهجد (شب‌زنده‌داری)
۴۸. فرهنگ‌نامهٔ جمعه
۴۹. فرهنگ‌نامهٔ زیارت عتبات بر پایهٔ منابع معتبر

۵۰. فرهنگ نامه مسجد
۵۱. فلسفه وحی و نبوت
۵۲. کرائم قرآن در فضائل اهل بیت علیهم السلام
۵۳. کنز الدعاء
۵۴. کیمیای محبت (یادنامه مرحوم شیخ رجبعلی خیاط نکوگویان)
۵۵. الگوی شادی از نگاه قرآن و حدیث
۵۶. الگوی مصرف از نگاه قرآن و حدیث
۵۷. مبانی شناخت
۵۸. مقدمه ای بر سیستم قضاء اسلامی
۵۹. مناظره و گفت و گو در اسلام
۶۰. موسوعة الأحادیث الطبیّة
۶۱. موسوعة الإمام علی بن أبی طالب فی الكتاب والسنة والتاریخ
۶۲. موسوعة العقائد الإسلامية فی الكتاب والسنة
۶۳. میزان الحکمة
۶۴. نهج الدعاء
۶۵. نهج الذکر

پیام‌های تسلیت مراجع بزرگوار تقلید و سران محترم نظام

با ابراز سپاس از همهٔ بزرگانی که در آغازین روزهای رحلت آن عالم فرزانه با پیام‌های خود، تسلی بخش خانواده و ارادتمندان ایشان بودند، از گرامیانی که به دلیل کاهش حجم این کتابچه، پیام‌های شان را نشر ندادیم، پوزش می‌طلبیم.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

خبر ارتحال عالم مجاهد، آیه الله محمّدی ری شهری - رحمه الله علیه - موجب تأثر و تأسف گردید. خدمات ارزشمند و مختلف در عرصه های علمی و سیاسی و اجتماعی، از جمله خدمتگزاری حجاج بیت الله الحرام، تولیت آستان مقدّس حضرت عبدالعظیم حسنی، حضور اثرگذار در مجلس خبرگان و مناصب دیگر، و همچنین آثار ارزشمند قلمی و تربیت شاگردان، موجب برجسته شدن آن روحانی انقلابی و با اخلاص بوده است.

اینجانب درگذشت این عالم متّقی را به حوزه های علمیه، وابستگان محترم و همه ارادتمندان، خصوصاً اهالی متدین شهر ری تسلیت عرض نموده و علو مقام برای آن فقید سعید مسئلت می نمایم.

قم المقدّسه

حسین نوری همدانی

دوم فروردین ۱۴۰۱

باسمه تعالی

خبر رحلت آیه الله حاج شیخ محمد محمدی ری شهری - رحمه الله علیه - موجب تأسف و تأثر گردید. این عالم مجاهد، خدمات زیادی را در کارنامه خود بر جای گذاشته که یکی از شاخص ترین آن، پایه گذاری و تأسیس مجموعه دارالحدیث است که در تربیت طلاب و اساتید برجسته علوم قرآن و حدیث و تدوین و نشر تراث اهل بیت - علیهم السلام - نقش بسزایی دارد.

اینجانب این ضایعه را به بیت ایشان و حوزه های علمیه و عموم ارادتمندان و خصوصاً خدمتگزاران آستان حضرت عبدالعظیم حسنی تسلیت عرض نموده و از درگاه خداوند متعال، علو درجات ایشان و صبر و اجر بازماندگان را مسئلت می نمایم. والسلام علیکم و رحمه الله.

قم

ناصر مکارم شیرازی

۱۴۰۱/۰۱/۰۳

باسمه تعالی

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

درگذشت حجة الاسلام والمسلمین آقای حاج شیخ محمد ری شهری موجب تأسف شد. امید است خدمات علمی و نشر احادیث اهل بیت که با سعی بلیغ ایشان انجام شد، موجب قبول پروردگار قرار گیرد. این ضایعه را به عموم علاقمندان، مخصوصاً بازماندگان ارجمند ایشان، تسلیت، و مغفرت الهی برای آن مرحوم در خواست می‌شود.

جوادی آملی

باسمه تعالی

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

درگذشت عالم کوشا و انقلابی، مرحوم آیه الله آقای حاج شیخ محمد ری شهری موجب تألم و تأثر فراوان گردید. این روحانی خدوم و یار امام و رهبری که علاوه بر تصدی سمت های گوناگون در مقاطع حساس انقلاب همچون مسئولیت سنگین وزارت اطلاعات و دادستانی کل کشور در دهه اول پیروزی انقلاب اسلامی و برخورد با برخی فتنه‌ها و جریان‌های انحرافی، خدمات شایانی نمود، با تمرکز و صرف عمر خویش بر روی روایات ائمه معصومین - علیهم السلام - و بررسی منابع حدیثی،

در کنار تربیت طلاب مستعد در حوزه علوم قرآن و حدیث، تألیفات فراوان و موسوعه های متعددی از خود برجای گذاشت که بی شک در نشر و تبیین معارف اهل بیت عصمت و طهارت - علیهم السلام - نقش بسزایی دارند و از صدقات جاریه و باقیات الصالحات اعمال ایشان خواهند بود، إن شاء الله.

اینجانب فقدان این عضو مجلس خبرگان رهبری و تولیت آستان حضرت عبدالعظیم حسنی - علیه السلام - را محضر امام زمان - عجل الله تعالی فرجه الشریف -، رهبر معظم انقلاب - مد ظله العالی -، علاقمندان، ارادتمندان، شاگردان، مردم شریف تهران و بازماندگان محترم ایشان تسلیت می گویم و از خداوند مَنَّان برای آن مرحوم، علو درجات و رحمت و رضوان الهی، و برای خانواده و منسوبان مکرمشان صبر و اجر مسئلت می نمایم. حَسْرَةُ اللَّهِ مَعَ النَّبِيِّ وَالْأَيِّمَةِ الْمَعْصُومِينَ عَلَيْهِمُ السَّلَام.

احمد جنتی
رئیس مجلس خبرگان رهبری

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

ارتحال عالم گرانقدر جناب آیه الله حاج شیخ محمد محمدی ری شهری، رضوان الله علیه. موجب تأسف و تأثر اینجانب گردید. آن مرحوم در کنار انس دائمی با قرآن و روایات اهل بیت. علیهم السلام. و ترویج آن گوهرهای گران بها، در میدان عمل، همواره با انقلاب اسلامی همراهی کردند و در بزنگاه های پر مخاطره، نظام اسلامی را یاری رساندند. ایشان در مجلس خبرگان رهبری، وزارت اطلاعات و سایر سنگرها منشأ خدمات ارزنده فراوانی بودند. رحلت آن عالم وارسته را به محضر رهبر معظم انقلاب. مدظله العالی. و حوزه های علمیه و بویژه اعضای بیت محترم و دیگر بازماندگان و ارادتمندان ایشان تسلیت عرض نموده و علو درجات ایشان را از خداوند متعال خواستارم.

صادق آملی لاریجانی

رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

رحلت عالم فرزانه و مبارز انقلابی، حضرت آیه الله محمد محمدی ری شهری، موجب تألم و تأثر فراوان شد. این عالم برجسته که از یاران امین و شجاع امام خمینی - رحمه الله - و رهبر معظم انقلاب به شمار می‌رفت، سال‌ها در تولیت حرم آستان حضرت عبدالعظیم حسنی - علیه السلام - منشأ خدمات بسیار بود و در حوزه علوم قرآن و حدیث، طلاب و دانشجویان بسیاری تربیت کرد.

آیه الله ری شهری در میدان دفاع از آرمان‌های انقلاب اسلامی در سنگرهای سرپرستی حجاج ایرانی، وزارت اطلاعات، مجلس خبرگان رهبری، و دادستانی کل کشور نیز مجاهدت خستگی ناپذیر داشت که بی‌شک توشه بزرگی برای آن مرحوم خواهد بود. اینجانب مصیبت وارده را به بیت مکرم، حوزه‌های علمیه، شاگردان آن عالم و مردم شریف و انقلابی شهری تسلیت می‌گوییم و از درگاه خداوند برای ایشان رحمت الهی و همجواری با اولیاء الله، و برای عموم بازماندگان، صبر و سلامتی مسئلت دارم.

سید ابراهیم رئیسی

رئیس جمهوری اسلامی ایران

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
إِذَا مَاتَ الْعَالِمُ تَلِمَ فِي الْإِسْلَامِ تُلْمَةٌ لَا يَسُدُّهَا شَيْءٌ

ارتحال عالم مجاهد و روحانی با اخلاص، حضرت آیه الله حاج شیخ محمد محمدی ری شهری، یار صدیق و امین حضرت امام خمینی -رحمه الله- و مقام معظم رهبری موجب تأسف و تأثر فراوان گردید. آیه الله محمدی ری شهری در طول عمر خویش با تعهد و تقوا در ترویج و نشر علوم اسلامی و معارف قرآن و حدیث و شعائر مذهبی، اهتمام بسیار داشتند که راه اندازی و مدیریت مؤسسه دارالحدیث به عنوان یکی از مراکز بااهمیت در زمینه پژوهش های دینی و کلام اهل بیت علیهم السلام و تألیف آثار ارزشمند و دانشنامه های متعدد اسلامی - از جمله اثر ارزشمند و ماندگار میزان الحکمه - از جمله این اقدامات است. این عالم وارسته که از سجایای علمی، اخلاقی و انقلابی برجسته ای بهره مند بود، به عنوان یابوری ثابت قدم در مسیر انقلاب اسلامی، متعهدانه در سال های پیش از انقلاب در راه مبارزه با رژیم ستم شاهی کوشش کرد و پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی نیز در مسئولیت های متعدد و خطیر به انجام خدمات صادقانه مبادرت ورزید که سوابق موفق ایشان در سمت های متعدد از جمله نمایندگی ولی فقیه و سرپرست حجّاج ایرانی، عضویت در مجمع تشخیص

مصلحت نظام، نمایندگی مجلس خبرگان رهبری و تولیت آستان مقدس حضرت عبدالعظیم الحسنی ـ علیه السلام ـ که با توسعه چشمگیر این بارگاه ربانی همراه بود، بیانگر توانایی و شایستگی ایشان در خدمت‌گزاری به نظام جمهوری اسلامی و ملت شریف ایران است. این روحانی انقلابی همچنین سال‌ها در مناصب قضائی از جمله حاکم شرع دادگاه‌های انقلاب اسلامی و دادستان کل کشور و همچنین به عنوان اولین وزیر اطلاعات جمهوری اسلامی در مبارزه قاطع با گروه‌های ضدانقلاب، عوامل تروریستی و خرابکاری در کشور، مجاهدت بسیار کرد که نتایج آن در قوام و امنیت کشور تأثیر بسزایی داشت.

اینجانب ضمن عرض تسلیت به مقام معظم رهبری، روحانیت معزز و حوزه‌های محترم علمیه، مجاوران و خدمتگزاران آستان مقدس حضرت عبدالعظیم ـ علیه السلام ـ مردم بزرگوار ایران، شاگردان و ارادتمندان و بیت مکرم ایشان، برای این عالم مهذب، رحمت واسعه و علو درجات، و برای بازماندگان، صبر و سلامتی از درگاه خداوند متعال مسئلت می‌کنم.

محمدباقر قالیباف

رئیس مجلس شورای اسلامی

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

خبر رحلت آیه الله محمد محمدی ری شهری، نماینده محترم ولی فقیه و تولیت آستان مقدس حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام موجب تأثر و تألم خاطر گردید.

آیه الله محمدی ری شهری از جوانی در تعلیم و تعلم معارف اسلامی تلاش وافر داشتند و در این مسیر، آثار و تألیفات زیادی از خود به جای گذاشتند که برای ایشان باقیات الصالحاتی خواهد بود.

آیه الله ری شهری قبل از انقلاب در صف مبارزین با رژیم ستم‌شاهی بودند و از بدو پیروزی انقلاب اسلامی تا پایان عمر پربرکت خود، همواره شخصیتی امین، معتمد و مورد وثوق امامین انقلاب بودند و در سنگرهای مختلف از جمله دادگاه انقلاب ارتش، وزارت اطلاعات، دادستانی کل کشور، دادستانی کل ویژه روحانیت، نماینده ولی فقیه و سرپرست حجاج بیت الله الحرام، عضو مجمع تشخیص مصلحت نظام، نماینده مردم در مجلس خبرگان رهبری و نماینده ولی فقیه و تولیت آستان مقدس حضرت عبدالعظیم حسنی علیه السلام با صداقت و امانت و خالصانه خدمت نمودند. رحلت این عالم وارسته را به مقام معظم رهبری و مردم شریف شهر ری و حوزه‌های علمیه و بیت مکرم ایشان تسلیت عرض نموده و برای آن مرحوم، غفران واسعۀ الهی و حشر و نشر با اولیای خدا را خواستارم.

غلامحسین محسنی اژه‌ای

رئیس قوه قضاییه

پیام تسلیت گروهی از اساتید و فضایی حوزه و دانشگاه

بسم الله الرحمن الرحيم
«هُم وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَكَبِّرُونَ»^۱

محقق سخت‌کوش و محدث نام‌آور، آیه الله محمّدی ری شهری رحمته الله زندگی را بدرود گفت و آسمانی شد. آن بزرگوار، شیفته معارف ثقلین بود. از آغازین کوشش کارآمد و گران‌ارج میزان‌الحکمة که همواره در مسیر پیراستگی و آراستگی پیش می‌رفت تا موسوعة معارف‌الکتاب والسنة - که قالب گسترده آن بود و بخشی از آن مجال نشر یافته است - از هیچ کوششی در جمع و تدوین و نشر میراث ثقلین دریغ نورزید.

۱. سوره یس، آیه ۵۶.

دانشنامه‌های سترگ که با همدلی و همراهی فاضلان و عالمان همگام او نشر یافت، در گشودن افق‌های پژوهش در سیره نبوی و علوی و حسینی و مهدوی و عقاید اسلامی بر پایه معارف ثقلین بی‌بدیل است. گام‌های بلند او در بازسازی و تشیید بنیادهای آستان مقدس حضرت عبدالعظیم علیه السلام و تأسیس دارالحدیث، و همراهی با امام خمینی و مقام معظم رهبری، یادگاری جاودانه است که همواره شکوهمند خواهد ماند. او عالمان و مرزبانان اندیشه شیعی را ارج می‌نهاد. از این رو کنگره‌های بزرگداشتشان را رقم زد که نتایج آن با یاری همراهان و همدلی دانشمندان، کم‌نظیر است. نقش مؤنانه و پژوهشگرانه او در ابعاد تفکر اسلامی، به‌ویژه همکاری مؤسسه دارالحدیث با کتابخانه‌های مهم عمومی و تخصصی و تدوین و نشر ده‌ها اثر فاخر و تربیت نسلی حدیث‌پژوه، فراموش‌ناشدنی است.

از خداوند سبحان برای آن محدث شیفته آموزه‌های ثقلین، غفران و رحمت، و برای بازماندگان، شکیبایی و اجر مسئلت می‌کنیم.

محمدرضا آشتیانی، عبدالرحیم اباذری، عبدالعلی ابراهیمی، سید محمدحسین ابوترابی‌فرد، غلامحسین اسماعیلی، محسن الویری، علیرضا امینی، مسعود اوسطی، عبدالرضا ایزدپناه، عبدالحمید باقری بنابی، عبدالمجید باقری بنابی، جواد باقری بنابی، مصطفی باقری

بنابی، مهدی باقری سیانی، رضا برنجکار، علی بنایی، شکرالله بهرامی، حمید پارسانیا، محمدتقی پورمحمدی، مصطفی پورمحمدی، حسن پویا، محمد تقدیری، محمود تقی‌زاده داوری، محمد جعفری، رسول جعفریان، سید نورالدین جعفریان، محمودرضا جمشیدی، کاظم جواهری، جويا جهان‌بخش، سیدرضا حسینی بهشهری، سید حیدر حکیم، محسن جلالی، مجید جلالی، محمدعلی چلونگر، محمد حاج‌ابوالقاسمی، محمدحسین حسینی‌زاده بحرینی، سید محمدرضا حسینی جلالی، سید مهدی خاموشی، عبدالحسین خسروپناه، عبدالامیر خطاط نائینی، قربانعلی درّی نجف‌آبادی، فضل‌الله ذاکری، علی راد، علی رازینی، سید حسن ربّانی، هادی ربّانی، محمود رجبی، محمدعلی رحمانی، محمدعلی رضایی، محمد رحمانی نیشابوری، حسین رحیمیان، ناصر رفیعی، محمدرضا زائری، علی‌اکبر زمانی‌نژاد، محمدتقی سبحانی، محمد سبحانی‌نیا، محمدرضا ستوده‌نیا، سید احمد سجّادی جزّی، نصرالله شاملی، سید علی شاه‌چراغی، حمیدرضا شریعتمداری، باقر شریف‌القربشی، سید کاظم شمس، علی شیروانی، هادی صادقی، محسن صادقی، محمدحسن صافی گلپایگانی، سید عباس صالحی، سید یوسف طباطبایی‌نژاد، سید کاظم طباطبایی‌نژاد، نجم‌الدین طبسی، عباس ظهیری، احمد عابدی، مسعود عالی، عبدالمحمود عبداللّهی، محمد عبداللّهیان، محمدصادق عرب‌نیا، سید

محمود علوی، سید علی عماد، مهدی غروی قوچانی، عباس کعبی، علی کورانی، محسن فقیہی، محمدہادی فلاحزادہ، محمدحسین فلاحزادہ، کاظم قاضی زادہ، سید علی قاضی عسکر، نجف لک زایی، جواد محدثی، علی مختاری، رضا مختاری، محمدمرادی، محمدجواد محمدی، سید محمد جعفر مرتضی العاملی، محمد مصدق، حیدر مصلحی، حسن مظاہری، مسعود مکارم، محمد مهدی معراجی، حسین ملکا، سید ابوالحسن مہدوی، محمدعلی مہدوی راد، مهدی مہریزی، محمد موحدی آزاد، مصطفی موسوی اصفہانی، حامد ناجی، ہادی نجفی، احمد نجمی، محمدعلی نظامزادہ، علی نظری منفرد، علی نکونام گلپایگانی، عبدالفتاح نواب، ہاشم نیازی، سید محمد واعظ موسوی، علی ورسہ ای و اصغر ہادوی.

ما هر چه خاطره از آقای ری شهری داریم، خاطره نیک است. جز خوبی و خدمت و خیرخواهی، بنده از ایشان سراغ ندارم. گمان می‌کنم اولین باری هم که ما ایشان را دیدیم، سال ۴۴ یا ۴۵ بود که ایشان زندانی بود در زندان اطفال [دارالتأدیب]. من که می‌رفتم دیدن هادی آقا به نظرم آنجا اول بار ایشان را دیدم. بعد هم که دیگر بعد از انقلاب و کارهای [مختلف] ایشان، زمان وزارت و زمان قضاوت، و بعدها هم که خب، فراوان ایشان را می‌دیدیم. ایشان واقعاً همیشه منشأ خیر بود. در زمان وزارت اطلاعات، ایشان هفته‌ای یک بار می‌آمد و با من ملاقات داشت و من واقعاً از مجالست و مصاحبه با ایشان محظوظ می‌شدم و لذت می‌بردم؛ چون در راه و در کار و علاقه‌مند و معنوی و... [بودند]؛ خدا این شاء الله ایشان را با محمد و آل محمد محشور بکند. خداوند ایشان را رحمت بکند.

(بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی پس از اقامه نماز بر پیکر مرحوم آیه الله ری شهری رحمته)

